

Innehåll

Promemorians huvudsakliga innehåll	7
1 Promemorians författningsförslag	9
1.1 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken.....	9
1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap	14
1.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.....	15
1.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom annat trossamfund än Svenska kyrkan	17
1.5 Förslag till förordning om ändring i kungörelsen (1973:950) om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat.....	18
2 Inledning.....	21
3 Nuvarande regler	23
3.1 Ingående av äktenskap	23
3.1.1 Äktenskapshinder	23

3.1.2	Hindersprövning	24
3.1.3	Lagval vidindersprövning.....	25
3.1.4	Vigselförrättare.....	28
3.1.5	Vigselförrättning	29
3.2	Giltighet	29
3.2.1	Ogiltighetsgrunder för svenska äktenskap	29
3.2.2	Erkännande av utländska äktenskap.....	30
3.2.3	Tvångsäktenskap	33
3.2.4	Äktenskap och uppehållstillstånd	34
3.3	Upplösning av otillåtna äktenskap	35
3.4	Registrerat partnerskap	36
4	Myndigheternas kontroll och sanktionsmedel	39
4.1	Kontroll vidindersprövningen	39
4.2	Kontroll vid vigseln	40
4.3	Kontroll vid folkbokföringen	41
4.4	Återkallelse av förordnande att vara vigselförrättare	42
4.5	Återkallelse av vigselförrättarstånd.....	43
4.6	Straffansvar	45
4.7	Omhändertagande och vård.....	48
5	Tidiga äktenskap	49
5.1	Utsatta flickors situation	49
5.2	Statistik rörande barnäktenskap	50
5.2.1	Allmän statistik	50
5.2.2	Enkäter om äktenskapsdispenser	52

6	Internationell utblick	55
6.1	Andra länder	55
6.1.1	Norden.....	55
6.1.2	Vissa andra europeiska länder	57
6.1.3	Vissa länder i Mellanöstern.....	61
6.2	Internationella överenskommelser	62
6.2.1	Skydd för mänskliga rättigheter	62
6.2.2	Internationell privaträtt	65
7	Reformbehovet.....	69
8	Ändring av regler om hindersprövning.....	75
8.1	Ändrad huvudprincip för lagvalet vid hindersprövning.....	75
8.2	Beaktande av äktenskapshinder i utländsk lag vid svag anknytning till Sverige	78
8.3	Större krav på sökanden vid utredning av utländska äktenskapshinder	81
8.4	Enhetlig ordning för prövning av frågor om tillstånd att ingå äktenskap, m.m.	83
8.5	Krav på särskilda skäl för tillstånd att ingå äktenskap före 18 års ålder	84
9	Ny regel om erkännande av utländska äktenskap	87
10	Förbättrade möjligheter att upplösa otillåtna äktenskap.....	93
11	Förbättrad kontroll m.m.	97
11.1	Förbättrad kontroll av vigselförrättare	97
11.2	Förbättrad kontroll av trossamfund med vigselrätt	98

11.3 Andra åtgärder	99
12 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	103
13 Ekonomiska konsekvenser	105
14 Författningskommentar	107
14.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken.....	107
14.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap	116
14.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.....	117
14.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom annat trossamfund än Svenska kyrkan	121
14.5 Förslaget till förordning om ändring i kungörelsen (1973:950) om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat.....	123

Promemorians huvudsakliga innehåll

I promemorian behandlas vissa frågor om ingående och erkännande av äktenskap. Promemorian tar särskilt sikte på situationer med internationell anknytning och de speciella frågor som kan uppkomma i sådana fall.

Ett syfte med de förslag som läggs fram är att skapa garantier för att äktenskapshindren i svensk lag alltid upprätthålls när vigsel sker inför en svensk myndighet. Förslagen syftar också till att förbättra skyddet för enskilda mot påtvingade och för tidiga äktenskap.

I promemorian föreslås att den nuvarande grundregeln om att en persons rätt att ingå äktenskap prövas enligt lagen i den stat där hon eller han är medborgare ändras. Förslaget innebär att hindersprövning för vigsel inför svensk myndighet alltid skall ske med tillämpning av svensk lag. Om ingen av de blivande makarna är svensk medborgare eller har hemvist här skall det därutöver prövas att var och en av dem har rätt att ingå äktenskap enligt lagen i medborgarskaps- eller hemviststaten. I anslutning härtill föreslås att Utrikesdepartementets verksamhet med att utfärda intyg om vilka äktenskapshinder som uppställs i andra länders lagar avskaffas.

Vidare föreslås en ny regel som förtydligar och förbättrar möjligheterna att vägra erkänna ett utländskt äktenskap som ingåtts under tvång eller som inte hade tillåtits vid en svensk hindersprövning.

Promemorian innehåller också förslag till mindre författningsändringar som syftar till att förebygga att äktenskap ingås i strid mot gällande ordning.

I denna del föreslås vissa åtgärder för att förbättra kontrollen över särskilt förordnade vigselförrättare och för att säkerställa att hindersprövningen inte åsidosätts.

Vidare föreslås det att möjligheten till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid utvidgas till att omfatta även fall då äktenskapet ingåtts under tvång eller i strid mot ålderskravet. Det föreslås också att möjligheten för allmän åklagare att föra talan om äktenskapsskillnad vidgas till att omfatta även nu nämnda fall.

För att en person under 18 år skall få tillstånd att ingå äktenskap skall det krävas särskilda skäl. Det föreslås också att ärenden om tillstånd till äktenskap eller registrerat partnerskap mellan halvsyskon liksom ärenden om tillstånd för den som är under 18 år och saknar hemvist i Sverige att ingå äktenskap flyttas från regeringen till länsstyrelserna

Författningsändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2004.

1 Promemorians författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 1 § och 3 §§, 4 kap. 8 §, 5 kap. 5 § och 15 kap. 1 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

1 §

Den som är under 18 år får inte ingå äktenskap utan tillstånd av *länsstyrelsen i det län där den underåriga har sitt hemvist.*

Den som är under 18 år får inte ingå äktenskap utan tillstånd av *myndighet som anges i 15 kap. 1 §. Tillstånd får meddelas endast om det finns särskilda skäl.*

3 §

Äktenskap får inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon.

Halvsyskon får inte ingå äktenskap med varandra utan tillstånd av *regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.*

Halvsyskon får inte ingå äktenskap med varandra utan tillstånd av *myndighet som anges i 15 kap. 1 §.*

4 kap.8 §¹

Vigselförrättaren skall genast sända underrättelse om vigseln till den skattemyndighet som har gjortindersprövningen.

Om vigsel har förrättats efterindersprövning som gäller här i riket enligt 2 § förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap skall underrättelse sändas till den skattemyndighet inom vars verksamhetsområde vigseln ägt rum.

Vid underrättelse om vigsel från en av länsstyrelse eller Kammarkollegiet förordnad vigselförrättare skall skattemyndigheten kontrollera att vigseln föregåtts avindersprövning. Har en sådan prövning inte skett eller har vigseln förrättats trots att det funnits ett äktenskapshinder skall skattemyndigheten sända underrättelse om förhållandet till den myndighet som förordnat vigselförrättaren. I fall som avses i 5 kap. 5 § första stycket skall skattemyndigheten även underrätta allmän åklagare.

5 kap.5 §²

En make som har tvingats att ingå äktenskapet eller som har ingått äktenskapet före 18 års ålder utan behörig myndighets

¹ Senaste lydelse 1994:1976.

² Senaste lydelse 1994:1118.

Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller partner i ett registrerat partnerskap och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst.

Föreligger tvegifte, har var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om partnerskap registrerats trots att någon av parterna då var gift.

I fall som avses i första stycket kan talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare.

tillstånd har rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller partner i ett registrerat partnerskap och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst.

I fall som avses i första stycket kan talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare. *Åklagaren får inhämta yttrande om den som ingått äktenskap före 18 års ålder från socialnämnden i den kommun där personen är folkbokförd eller, om personen inte är folkbokförd här i landet, i den kommun där han eller hon vistas.*

15 kap.**1 §**

En ansökan om tillstånd till äktenskap enligt 2 kap. 1 § eller 3 § prövas av länsstyrelse i län där en sökande är folkbokförd. Saknas sådan behörig länsstyrelse prövas ansökan av Länsstyrelsen i Stockholms län.

I ärenden om tillstånd till äktenskap enligt 2 kap. 1 § skall länsstyrelsen bereda den underåriges vårdnadshavare tillfälle att yttra sig, om det kan ske. Yttrande skall också inhämtas från socialnämnden i den kommun där den underåriga har sitt hemvist.

I ärenden som rör underårig skall länsstyrelsen bereda den underåriges vårdnadshavare tillfälle att yttra sig, om det kan ske. Yttrande skall också inhämtas från socialnämnden i den kommun där den underåriga är folkbokförd eller, om den underåriga inte är folkbokförd här i landet, i den kommun där hon eller han vistas. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som skall lämna yttrande. I ärenden som rör halvsyskon skall länsstyrelsen inhämta yttrande från Socialstyrelsen.

Meddelar länsstyrelsen tillstånd till äktenskapet, får beslutet överklagas av den underåriges vårdnadshavare.

Ett beslut att tillåta underårig att ingå äktenskap får överklagas av den underåriges vårdnadshavare.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004. Bestämmelsen i 5 kap. 5 § i sin nya lydelse tillämpas dock inte på äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet.

1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 3 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 §

Registrering får inte ske beträffande den som är under 18 år eller dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon.

Registrering får inte heller ske beträffande halvsyskon utan tillstånd av *regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.*

Registrering får inte heller ske beträffande halvsyskon utan tillstånd av *myndighet som anges i 15 kap. 1 § äktenskapsbalken.*

Registrering får inte ske av den som är gift eller som redan är registrerad partner.

Rätten till registrering av ett partnerskap prövas enligt svensk lag.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

1.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap¹

dels att 1 kap. 2, 3 och 10 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 1 § skall ha följande lydelse,

dels att det i 1 kap. skall införas en ny paragraf, 8 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

1 §²

Vill någon ingå äktenskap inför svensk myndighet, prövas hans rätt därtill enligt lagen i den stat där han är medborgare, om ej annat följer av vad som sägs här nedan.

Vill en kvinna och en man ingå äktenskap inför en svensk myndighet skall det prövas om det finns något hinder mot äktenskapet enligt svensk lag.

Om varken kvinnan eller mannen är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige skall det dessutom prövas att var och en av dem har rätt att ingå äktenskapet enligt lagen i en stat där hon respektive han antingen är medborgare eller har hemvist. Om båda begär det och det finns

¹ Senaste lydelse av lagens rubrik 1971:797

1 kap. 2 § 1976:1120

1 kap. 3 § 1973:942

1 kap. 10 § 1998:367.

² Senaste lydelse 1973:942.

särskilda skäl får dock prövningen ske med tillämpning av enbart svensk lag även i sådant fall.

8 a §

Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige 1) om det har ingåtts under tvång eller 2) om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige. Detta gäller dock inte om det finns särskilda skäl att erkänna äktenskapet.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004. Bestämmelsen i 1 kap. 8 a § tillämpas dock inte på äktenskap som har ingåtts före ikraftträdandet.

2. Äldre föreskrifter gäller fortfarande för hindersprövning som har begärts före den 1 januari 2004.

1.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom annat tros- samfund än Svenska kyrkan

Härigenom föreskrivs att 3 § lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom annat trossamfund än Svenska kyrkan skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

Om Kammarkollegiet finner att ett trossamfund som fått tillstånd att förrätta vigsel inte längre uppfyller kraven enligt 1 §, skall Kammarkollegiet återkalla tillståndet.

Uppfyller en vigselförrättare inte längre kraven enligt 2 § andra stycket eller missköter vigselförrättaren sin uppgift, skall Kammarkollegiet återkalla förordnandet att vara vigselförrättare.

Uppfyller en vigselförrättare inte längre kraven enligt 2 § andra stycket eller missköter vigselförrättaren sin uppgift, skall Kammarkollegiet återkalla förordnandet att vara vigselförrättare. *I samband med en sådan återkallelse skall Kammarkollegiet utreda om det finns grund för att enligt första stycket återkalla samfundets tillstånd att förrätta vigsel.*

Ett förordnande att vara vigselförrättare skall återkallas av Kammarkollegiet, om samfundet begär det.

Om en vigselförrättare avlider, skall samfundet snarast anmäla detta till Kammarkollegiet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

1.5 Förslag till förordning om ändring i kungörelsen (1973:950) om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat

Härigenom föreskrivs i fråga om kungörelsen (1973:950) om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat¹

dels att 3 och 4 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 1 och 2 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Vill någon ingå äktenskap inför svensk myndighet och skall hans rätt att ingå äktenskap prövas enligt lagen i främmande stat, gäller vad som sägs nedan.

Vill någon ingå äktenskap inför svensk myndighet och skall hans rätt att ingå äktenskap prövas *även* enligt lagen i främmande stat, gäller *utöver äktenskapsbalkens bestämmelser* vad som sägs nedan.

2 §²

Vid hindersprövningen skall sökanden *förete* antingen

1. intyg av behörig myndighet i den främmande staten att hinder mot äktenskapet *ej möter* enligt dess lag, eller

2. a) intyg *som utvisar* vilka hinder som *föreskrives* i den främmande statens lag,

b) om sökanden varken är eller skall vara folkbokförd här

Vid hindersprövningen skall sökanden *visa upp* antingen

1. intyg av behörig myndighet i den främmande staten att *det inte finns* hinder mot äktenskapet enligt dess lag, eller

2. a) intyg *av behörig myndighet i den främmande staten om* vilka hinder som *föreskrivs* i dess lag,

b) om sökanden varken är eller skall vara folkbokförd här

¹ Senaste lydelse av 4 § 1992:205.

² Senaste lydelse 1991:777.

i riket, det intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet som han kan anskaffa, samt

c) om enligt den främmande statens lag gäller att myndighets tillstånd, annans samtycke, läkarintyg, bodelning efter föregående äktenskap, iakttagande av väntetid eller *dylikt fordras* för rätt att ingå äktenskapet, bevis att sådant villkor är uppfyllt.

Intyg enligt 2 a) ovan skall vara utfärdat av behörig myndighet i den främmande staten eller av utrikesdepartementet.

Har intyg som enligt denna paragraf åberopas till styrkande avinderslöshet utfärdats av annan utländsk myndighet än här i riket anställd diplomatisk eller konsulär tjänsteman, kan den som verkställerindersprövningen begära bevis om myndighetens behörighet. Sådant bevis skall vara utfärdat av tjänsteman som nyss sagts eller av svensk diplomatisk eller konsulär tjänsteman.

i riket, det intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet som han kan anskaffa, samt

c) om enligt den främmande statens lag gäller att myndighets tillstånd, annans samtycke, läkarintyg, bodelning efter föregående äktenskap, iakttagande av väntetid eller *liknande krävs* för rätt att ingå äktenskapet, bevis att sådant villkor är uppfyllt.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2004.

2 Inledning

Frågor om förändringar av de internationellt privaträttsliga reglerna om ingående av äktenskap har varit aktuella under en lång tid. De nu gällande bestämmelserna i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap har sitt ursprung i en tid då tankar om nationalstaten hade ett dominerande inflytande på den familjerättsliga lagstiftningen. Förändrade samhällsförhållanden och en förändrad syn på vilka principer som är mest ändamålsenliga för den rättsliga regleringen inom området har från tid till annan föranlett diskussioner om såväl grunden för det nuvarande systemet som detaljer i detta.

Lagändringar har skett i mindre steg vid flera tillfällen. Den senaste ändringen gjordes genom lagen (1973:942) om ändring av 1904 års lag (prop. 1973:158).

I betänkandet Internationella familjerättsfrågor (SOU 1987:18) lade Familjelagssakkunniga fram ett förslag till en ny lag om internationella familjerättsfrågor. Familjelagssakkunnigas förslag innehöll den nyheten i fråga om hindersprövningen att svensk rätt alltid skulle tillämpas vid vigsel inför svensk myndighet. För att förhindra kringgående av äktenskapshinder i andra staters lagar skulle även hinder enligt utländsk lag beaktas i vissa fall. Endast svenska äktenskapshinder skulle behöva iakttas om minst en av makarna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige efter en bosättning som varat minst två år. Förslaget mottogs positivt av remissinstanserna. En remissammanställning finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr 87-1228).

Parallellt med den mer övergripande frågan om lagval vid hindersprövning har det återkommande uppmärksammats att de gällande reglerna medför att underåriga utländska medborgare kan gifta sig inför svensk myndighet utan en sådan prövning av äktenskapets lämplighet som föreskrivs i svensk lag. Överväganden i frågan ledde till att det genom ändringar år 1973 i 1904 års lag infördes en regel som innebär att den som är under 15 år inte får ingå äktenskap utan tillstånd av länsstyrelsen även om det skulle vara möjligt enligt den tillämpliga utländska lagen.

Under 1990-talet har i anledning av flera allvarliga våldsbrott begångna mot flickor av nära manliga släktingar en allt större uppmärksamhet riktats mot situationen för unga flickor av utländskt ursprung. Möjligheterna för vissa utländska medborgare med hemvist i Sverige att gifta sig i tidig ålder inför svensk myndighet eller i utlandet har ifrågasatts. Frågor om lagval vid hindersprövning, lägsta äktenskapsålder och erkännande av utländska äktenskap har behandlats i riksdagen vid flera tillfällen, senast i Lagutskottets betänkanden 2000/01:LU13 och 2001/02:LU13. Inom Justitiedepartementet har översynen av de internationellt privaträttsliga reglerna fortsatt. Arbetet har inriktats på att tillämpningen av regeln om 18 år som lägsta ålder för ingående av äktenskap skall utökas och att barnäktenskap och tvångsäktenskap skall motverkas.

FN:s barnrättskommitté har uppmärksammat det pågående arbetet och uppmuntrat regeringen i dess avsikter att överväga lagändringar. Även FN:s kommitté för mänskliga rättigheter har uttryckt sitt intresse i saken och uppmanat Sverige att vidta åtgärder för att förbättra skyddet för underåriga i fråga om äktenskap och undanröja alla former av diskriminering.

Den översyn av regler om lagval vid hindersprövning, erkännande av utländska äktenskap m.m. som presenteras i det följande utgör en del i regeringens samlade insatser för att förbättra förhållandena för unga flickor i utsatta situationer.

3 Nuvarande regler

3.1 Ingående av äktenskap

3.1.1 Äktenskapshinder

De svenska äktenskapshindren, upptagna i 2 kap. äktenskapsbalken, är av tre slag.

För det första utgör alltför låg ålder hinder. Den som är under 18 år får inte gifta sig. Det finns dock en möjlighet för länsstyrelsen att undantagsvis bevilja dispens från ålderskravet.

För det andra utgör nära släktskap hinder. De som är släkt i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon får inte gifta sig. Halvsyskon får gifta sig endast efter tillstånd från regeringen.

För det tredje finns det ett hinder mot månggifte. Den som sedan tidigare är gift eller partner i ett registrerat partnerskap får inte ingå äktenskap.

Utgångspunkten för regleringen är att antalet äktenskapshinder skall vara starkt begränsat. Genom bestämmelserna markeras från samhällets sida i vilka situationer en familjebildning inte är önskvärd. Motiven för hindren är av etisk, medicinsk och social karaktär. Som exempel kan nämnas att det som skäl för ålderskravet har uttalats att den som är under 18 år i allmänhet inte har nått den mognad som fordras för att självständigt ta ställning till de problem av personlig och ekonomisk art som uppkommer i en stadigvarande samlevnad (prop. 1973:32 s. 94 f.).

3.1.2 Hindersprövning

Innan vigsel sker skall det enligt vad som närmare beskrivs i 3 kap. äktenskapsbalken fastställas att det inte finns något materiellt hinder mot äktenskapet. Hindersprövningen sker i särskild ordning, inte av vigselförrättaren. Vigselförrättaren är dock skyldig att ta del av intyg om resultatet av prövningen och på så sätt förvissa sig om att något äktenskapshinder inte föreligger (4 kap. 5 § äktenskapsbalken).

Hindersprövningen görs vanligen av skattemyndigheten. I vissa fall ingås äktenskapet inför svensk vigselförrättare i annat land. Svensk beskickning eller svenskt konsulat kan då göra prövningen (3 § kungörelsen [1973:948] om hinderprövning för vigsel inför svensk vigselförrättare utom riket). Inom Norden gäller att en hinderprövning som sker av myndighet i ett av de nordiska länderna även kan åberopas för vigsel i något av de andra (2 § förordningen [1931:429] om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap).

Underlaget för hinderprövningen skall i första hand de som söker prövningen tillhandahålla. En grundläggande förutsättning för prövningen är att sökandena kan styrka sin identitet. Kan de inte det kan något hinderintyg inte utfärdas. Mannen och kvinnan skall skriftligen på heder och samvete försäkra att de inte är släkt med varandra på sådant sätt att det utgör hinder och uppge om de tidigare ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap. Den som tidigare ingått äktenskap eller låtit registrera partnerskap skall, om det inte framgår av uppgifter i folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet, styrka att det tidigare äktenskapet eller registrerade partnerskapet är upplöst. Skattemyndigheten kontrollerar lämnade uppgifter mot sådana som är tillgängliga genom folkbokföringsregistret. Görs hinderprövningen i utlandet av svensk beskickning eller svenskt konsulat skall den som är folkbokförd i Sverige förete utdrag över vad folkbokföringen utvisar rörande behörigheten att ingå äktenskap (4 § kungörelsen om hinderprövning för vigsel inför svensk vigselförrättare utom riket). Den som varken är eller skall

vara folkbokförd i Sverige skall visa upp ett intyg av utländsk myndighet om sin behörighet, om det är möjligt att skaffa ett sådant.

I vissa fall är det, som framgår av vad som sägs i följande avsnitt, äktenskapshindren i ett annat lands lag som skall beaktas även om vigseln skall ske inför svensk myndighet. I dessa fall har sökanden två alternativ (2 § kungörelsen [1973:950] om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat). Det första är att presentera ett intyg från behörig myndighet i det andra landet om att det enligt det landets lag inte finns något hinder mot äktenskapet, ofta kallat äktenskapscertifikat. Det andra är att genom intyg från behörig myndighet i det andra landet visa innehållet av de tillämpliga bestämmelserna. En sökande som varken är eller skall vara folkbokförd i Sverige skall visa upp det intyg från utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet som han eller hon kan skaffa. Gäller något särskilt villkor, exempelvis samtycke från förälder, skall sökanden visa att detta är uppfyllt. Sökanden kan välja att i stället för intyg från myndighet i det andra landet om innehållet i den tillämpliga lagen begära ett motsvarande intyg från Utrikesdepartementet. Detta förfarande är relativt vanligt. För närvarande utfärdar Utrikesdepartementet omkring 5 000 sådana intyg varje år.

Efter verkställd hindersprövning skall myndigheten utfärda ett intyg om resultatet. Intyget kan användas för vigsel inom en tid av fyra månader (4 kap. 5 § äktenskapsbalken).

3.1.3 Lagval vid hindersprövning

I förhållanden med internationell anknytning är det nödvändigt att ta ställning till vilket lands lag som skall tillämpas vid hindersprövningen. Utgångspunkten vid detta val är att varje persons rätt att gifta sig prövas enligt lagen i den stat där han eller hon är medborgare (1 kap. 1 § lagen [1904:26 s. 1] om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap). Valet är individuellt, vilket innebär att mannens rätt kan komma

att prövas enligt ett lands lag medan kvinnans rätt prövas enligt ett annat lands lag.

Grundregeln ger uttryck för den i Sverige liksom ett antal kontinentaleuropeiska länder sedan lång tid tillämpade nationalitetsprincipen. Tanken bakom principen är att de personliga rättsförhållandena skall prövas enligt den lag som personen har starkast och varaktigast anknytning till.

Nationalitetsprincipen har gradvis fått vika för hemvistprincipen, enligt vilken en persons rättsställning i första hand bör prövas enligt lagen i det land där han eller hon är stadigvarande bosatt. Bakgrunden till den tilltagande anslutningen till hemvistprincipen kan bl.a. sökas i den under efterkrigstiden generellt ökande rörligheten över gränserna. Med ett större antal personer bosatta i annat land än det land de är medborgare i har hemvistet typiskt sett fått större betydelse som anknytningsfaktor än nationaliteten (se exempelvis SOU 1969:60 s. 39 f.).

Inom svensk äktenskapsrätt har hemvistet genom delreformer successivt ersatt medborgarskapet som avgörande lagvalsfaktor. Vid äktenskapsskillnad tillämpas i dag i stor utsträckning svensk lag för den som har hemvist här (3 kap. 2 § och 4 § 1904 års lag). Makars förmögenhetsförhållanden bedöms numera med utgångspunkt i makarnas hemvist när de gifte sig (4 § lagen [1990:272] om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden). Även rätten att ingå äktenskap kan i dag i stor utsträckning prövas enligt hemvistlandets lag.

En svensk medborgare som sedan minst två år har hemvist i annat land har rätt att fåindersprövning med tillämpning av hemvistlandets lag (1 kap. 2 § första stycket 1904 års lag). En utländsk medborgare som sedan minst två år har hemvist i annat land än medborgarskapslandet har motsvarande rätt (andra stycket samma paragraf). Den som bosatt sig stadigvarande i Sverige kan alltså efter två år och så länge han eller hon behåller sitt utländska medborgarskap i praktiken välja mellan att få sin rätt att ingå äktenskap prövad enligt svensk lag eller att låta huvudregeln omindersprövning enligt medborgarskapslandets lag vinna tillämpning. Vidare kan regeringen i visst fall förordna

att svensk lag får tillämpas beträffande utländsk medborgare som ännu inte haft hemvist här i två år (tredje stycket samma paragraf). Möjligheten är avsedd för bl.a. situationer då det är praktiskt svårt att fastställa om det finns något äktenskapshinder enligt medborgarskapslandets lag (prop. 1973:158 s. 97 f.)

Statslösa personer och flyktingar med hemvist i Sverige får sin rätt prövad enligt svensk lag till följd av att de i detta sammanhang jämföras med svenska medborgare (7 kap. 3 § 1904 års lag).

I internordiska förhållanden gäller som utgångspunkt att hindersprövningen sker enligt lagen i det land där den söks om någon av parterna har hemvist där. Har ingen av dem hemvist där eller begär sökanden det prövas dock rätten enligt medborgarskapslandets lag (1 § förordningen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap).

Svensk ordre public

En enligt lagvalsreglerna tillämplig utländsk bestämmelse om äktenskapshinder beaktas inte alltid i det enskilda fallet. Som ett allmänt förbehåll gäller nämligen att bestämmelser i främmande lag eller beslut som meddelats av myndighet i främmande stat inte får tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för rättsordningen här i riket (7 kap. 3 § 1904 års lag). Detta förbehåll för s.k. ordre public kan medföra att ett äktenskap som enligt den tillämpliga lagen inte får ingås ändå tillåts. Som exempel kan nämnas att den hindersprövande myndigheten bortser från regler som förbjuder äktenskap mellan personer av olika ras eller trosbekännelse. Förbehållet kan också medföra att det anses föreligga hinder för ett äktenskap som är tillåtet enligt den tillämpliga lagen.

Vidare är det bestämt att vissa äktenskapshinder skall beaktas även om rätten att ingå äktenskap skall prövas enligt utländsk lag (1 kap. 3 § 1904 års lag). Hindren är desamma som de i äktenskapsbalken med två undantag. Dels finns det inte något

hinder för halvsyskon att gifta sig utan tillstånd, dels är åldersgränsen för äktenskap utan tillstånd från länsstyrelsen satt till 15 år i stället för 18 år. Bestämmelsen är avsedd att förhindra en rättstillämpning som strider mot grunderna för den svenska rättsordningen (prop. 1973:158 s. 82).

3.1.4 Vigselförrättare

Behöriga att vara vigselförrättare är i första hand präster i Svenska kyrkan och lagfarna domare i tingsrätt samt de som fått särskilt förordnande att vara vigselförrättare, antingen av länsstyrelse eller av Kammarkollegiet (4 kap. 3 § äktenskapsbalken).

Länsstyrelsernas förordnanden sker för att tillgodose behovet av borgerliga vigselförrättare.

Kammarkollegiets förordnanden avser befattningshavare inom andra trossamfund än Svenska kyrkan som fått tillstånd att förrätta vigslar. Ett sådant tillstånd kan lämnas av Kammarkollegiet till ett samfund som har en varaktig verksamhet och en sådan organisation att det på goda grunder kan antas att äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder kommer att iakttas (1 § lagen [1993:305] om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan). Innan en befattningshavare inom samfundet förordnas till vigselförrättare skall det prövas att han eller hon har de kunskaper som krävs för uppdraget (2 § samma lag).

Vidare är vissa befattningshavare inom kyrkor i utlandet och inom utrikesförvaltningen behöriga att viga i utlandet på grund av särskilt bemyndigande av regeringen (1 kap. 5 § 1904 års lag).

I samtliga nu nämnda fall följer behörigheten av svenska bestämmelser och vigselförrättaren anses i utövandet av sin funktion vara en svensk myndighet (11 kap. 6 § tredje stycket regeringsformen).

Den som enligt utländsk lag är behörig att viga får viga i Sverige endast efter särskilt tillstånd av regeringen (1 kap. 6 § 1904 års lag).

3.1.5 Vigselförrättning

Äktenskap ingås genom vigsel i närvaro av släktingar eller andra vittnen (4 kap. 1 § äktenskapsbalken). Vigselförrättningen måste alltid innefatta tre grundläggande element: Mannen och kvinnan skall vara samtidigt närvarande. Var och en av dem skall på fråga av vigselförrättaren ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Vigselförrättaren skall därefter förklara att de är makar (4 kap. 2 § äktenskapsbalken).

En vigsel inför svensk myndighet i Sverige skall alltid förrättas enligt svensk lag (1 kap. 4 § 1904 års lag). Detsamma gäller vigsel inför svensk myndighet i utlandet, eftersom bemyndigandet för sådan förrättning avser vigsel enligt svensk lag (1 kap. 5 § 1904 års lag).

Vigselförrättning enligt utländsk lag får hållas i Sverige endast av den som har särskilt tillstånd från regeringen (1 kap. 6 § 1904 års lag).

3.2 Giltighet

3.2.1 Ogiltighetsgrunder för svenska äktenskap

En förrättning är ogiltig som vigsel om den inte gått till på det sätt som beskrivs i 4 kap. 2 § äktenskapsbalken (se ovan). En förrättning är också ogiltig som vigsel om vigselförrättaren saknat behörighet. Samma sak gäller beträffande vigsel inför svensk myndighet utomlands (1 kap. 5 § andra stycket 1904 års lag). Andra fel i fråga om förrättningen än de nu nämnda gör den inte ogiltig som vigsel.

I förarbetena till äktenskapsbalken har det anmärkts att det förhållandet att en av kontrahenterna saknat rättslig handlingsförmåga vid vigseln inte hindrar att ett giltigt äktenskap likväl föreligger (prop. 1973:32 s. 139). I doktrinen har det även uttalats att ett bristande samtycke inte påverkar giltigheten (Schmidt, Äktenskapsrätt, 5. uppl. 1980, s. 41). Det är dock inte helt klart under vilka omständigheter en bristande vilja att ingå äkten-

skapet eller en bristande förmåga att uppfatta innebörden av äktenskapet och dess rättsliga konsekvenser kan medföra att formkravet på samtycke vid vigselförrättningen inte anses uppfyllt (jfr i sammanhanget NJA 1994 s. 108).

Det kan noteras att enligt Förenta Nationernas konvention den 10 december 1962 angående samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap (SÖ 1964:29), som Sverige ratificerat, ett äktenskap inte skall anses i laga ordning ingånget utan båda kontrahenternas av fri vilja avgivna samtycke.

Brister i fråga om de materiella äktenskapsvillkoren gör inte vigseln ogiltig. Ett äktenskap som ingåtts trots att en av parterna varit underårig och saknat länsstyrelsens tillstånd eller i strid mot något av de andra äktenskapshindren är således giltigt.

Finns det någon ogiltighetsgrund anses det som om något äktenskap aldrig hade kommit till stånd. Frågan om ett äktenskap består eller inte består kan prövas i en tvist mellan kvinnan och mannen (14 kap. 2 § äktenskapsbalken). Den kan även prövas i tvister där någons rätt är beroende av om äktenskapet består.

Regeringen kan på ansökan av kvinnan eller mannen godkänna en ogiltig vigsel om det finns synnerliga skäl (4 kap. 2 § äktenskapsbalken).

3.2.2 Erkännande av utländska äktenskap

Vad som beskrivits i föregående avsnitt har avsett det som gäller då ett äktenskap har ingåtts inför en svensk myndighet. I det följande skall något beröras hur motsvarande frågor bedöms då äktenskapet inte har ingåtts inför svensk myndighet, det vill säga är ett utländskt äktenskap.

Ett äktenskap som ingåtts utom riket enligt främmande lag anses giltigt till formen om det är giltigt i den stat där det ingicks (1 kap. 7 § 1904 års lag). Uppfattningen i vigsellandet blir alltså bestämmande för om äktenskapet skall anses giltigt till formen även här. Ett äktenskap anses dock också giltigt till formen om det ingåtts inför någon som av utländsk myndighet förordnats

att förrätta vigsel i annan främmande stat och är giltigt i den stat som meddelat förordnandet. Samma sak gäller ett äktenskap som är giltigt enligt lagen i den eller de stater där mannen och kvinnan var medborgare.

Det kan tänkas att ett äktenskap anses giltigt till formen även i andra fall än de nu nämnda, exempelvis i det fallet att vigseln anses giltig enligt lagen i det land där mannen och kvinnan har hemvist (prop. 1973:158 s. 102). Rättsläget är dock inte klart (jfr Eek, Lagkonflikter i tvistemål II, 1978, s. 40 not 1).

Som tidigare nämnts har vissa befattningshavare som är behöriga att förrätta vigsel enligt annan stats lag tillstånd att förrätta vigsel här i landet med tillämpning av utländsk lag. Även utan någon särskild föreskrift angående de formella förutsättningarna för giltigheten av en sådan vigsel torde det meddelade tillståndet medföra att äktenskapet anses giltigt till formen här i landet om det är det enligt uppfattningen i det land som meddelat förordnandet och villkoren för det svenska tillståndet följs (jfr SOU 1969:60 s. 74 och Bogdan, Svensk internationell privat- och processrätt, 5. uppl. 1999 s. 172).

Några uttryckliga bestämmelser om de materiella förutsättningarna för att ett enligt utländsk rätt ingånget äktenskap skall erkännas här i landet finns inte i lag. Det har hävdats att detta innebär att, i överensstämmelse med vad som gäller för svenska äktenskap, en i behörig form förrättad vigsel alltid leder till ett giltigt äktenskap. Även ett utländskt äktenskap skulle alltså anses vara giltigt trots att det ingåtts i strid med något tillämpligt äktenskapshinder. Det finns dock olika meningar om i vilken utsträckning man i skilda sammanhang skall ta hänsyn till att äktenskapet i annat land betraktas som ogiltigt på grund av att det ingåtts i strid med ett äktenskapshinder (SOU 1987:18 s. 216 f., Bogdan, Svensk internationell privat- och processrätt, 5. uppl. 1999 s. 173 f. och Atuma, SvJT 1997 s. 648–652). Frågan är komplicerad och lämnad att avgöras i rättstillämpningen. Någon klagande rättspraxis i fråga om äktenskaps giltighet i dessa fall finns dock inte.

Talan om huruvida en man och en kvinna är förenade i äktenskap med varandra kan föras med stöd av 3 kap. 1 § 1904 års lag. Förutsättningen för att saken skall tas upp av svensk domstol är dock att den i något av de avseenden som anges i 3 kap. 2 § 1904 års lag har anknytning till Sverige.

Liksom i fråga om ett inför svensk myndighet ingånget äktenskap kan regeringen efter ansökan godkänna ett till formen ogiltigt äktenskap om det finns synnerliga skäl (1 kap. 8 § 1904 års lag).

Svensk ordre public

Oavsett de normer som i övrigt kan ställas upp för erkännandet av ett utländskt äktenskap gäller det som en allmän förutsättning för rättstillämpningen att den inte får vara uppenbart oförenlig med grunderna för den svenska rättsordningen (svensk ordre public). Förutsättningen kommer till uttryck i den generellt tillämpliga 7 kap. 4 § i 1904 års lag, som tidigare har nämnts i anslutning till lagvalsfrågan vid hinderprövningen.

Vad som tillhör grunderna för rättsordningen är inte närmare uttalat i lagregeln, men det följer av sakens natur att det skall röra sig om värderingar i principiella frågor av större vikt. I kravet på uppenbarhet ligger också att den konstaterade avvikelser skall vara av väsentlig art. Dessa förutsättningar medför att tillämpningen av ordre public-förbehållet är restriktiv. Någon egentlig rättspraxis har inte utbildats i frågan.

Exempel på fall då förbehållet kan tillämpas är då äktenskap har ingåtts av någon som är mycket ung eller då någon har tvingats att ingå äktenskap. Svenska myndigheter har möjlighet att vägra erkänna ett sådant äktenskap med hänvisning till ordre public.

Ordre public-förbehållet har som funktion att i det enskilda fallet erbjuda en möjlighet att avböja en rättstillämpning som skulle komma i konflikt med grundläggande värderingar inom den egna rättsordningen. Bedömningen är avsedd att ta sikte på resultatet av en viss konkret tillämpning.

En följd av detta är att synsättet kan vara mildare när det gäller att bedöma om ett redan etablerat rättsförhållande skall accepteras än när det gäller att ta ställning om en svensk myndighet skall medverka till att skapa ett visst rättsförhållande. Det kan i ett konkret fall framstå som en rimlig lösning att, på grund av de negativa effekter ett nekat erkännande skulle få för de berörda personerna, godta ett äktenskap som inte skulle ha kunnat ingås inför en svensk myndighet. Som exempel kan nämnas att utländska äktenskap med mer än en hustru har accepterats av svenska myndigheter (jfr SOU 1987:18 s. 193 och Bogdan, Svensk internationell privat- och processrätt, 5. uppl. 1999 s. 76).

3.2.3 Tvångsäktenskap

En av de mest grundläggande förutsättningarna för äktenskapet är att det ingås på grund av mannens och kvinnans av fri vilja träffade val att leva tillsammans. Det råder inte någon tvekan om att tvångsäktenskap är oförenliga med grunderna för den svenska rättsordningen.

I svensk lag kommer frivilligheten till uttryck genom det formella kravet att både mannen och kvinnan på särskild fråga av vigselförrättaren skall ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Detta krav samt vigselförrättarens medverkan som företrädare för det allmänna och en viss grad av offentlighet vid förrättningen har som syfte att säkerställa frivilligheten i parternas överenskommelse (SOU 1972:41 s. 146).

Frivilligheten i äktenskapet framgår också av att det inte uppställs några villkor för att få skilsmässa.

Arrangerade äktenskap

Inom vissa grupper är det vanligt att äktenskapet arrangeras av mannens och kvinnans familjer, och alltså inte enbart grundar sig på deras eget fria agerande. Inflyttade från länder där man tillmäter familjens egna normer en större vikt än vad man i dag

gör i västvärlden för med sig traditioner enligt vilka äktenskapet i första hand ses som en allians mellan två familjer. Enligt detta synsätt främjas genom äktenskapet såväl familjens fortbestånd som familjens och dess medlemmars trygghet. Familjen anses ha rätt och även plikt att säkra barnens och familjens framtid genom ett passande giftermål. Inte sällan är de handlingsmönster som följs grundade i en hierarkisk och patriarkalisk ordning och nära förknippade med starka etiska begrepp som ära och skam. Vid ett arrangerat giftermål har kollektivet betydande möjligheter att utöva press mot individen och det finns en risk att den enskildes egen vilja sätts åt sidan.

I det perspektiv som nu beskrivits kan det sägas att ett arrangerat äktenskap står i viss kontrast till det på individens frihet baserade äktenskapet som uppfattas som det normala i vårt samhälle. Att ett äktenskap är arrangerat under fleras medverkan innebär dock inte i sig att det är ingånget under tvång. Ett tvångsäktenskap torde det ur svensk synvinkel kunna anses vara fråga om först om situationen varit sådan att giftermålet skett mot mannens eller kvinnans, eller bådas, vilja och på grund av någon form av påtryckning som inte kan accepteras inom ramarna för vår rättsordning.

3.2.4 Äktenskap och uppehållstillstånd

Ett tillfälle då svensk myndighet kan ha anledning att ta ställning till ett i utlandet ingånget äktenskap är då någon söker uppehållstillstånd här. Åberopas det som skäl för uppehållstillstånd att man har anknytning till Sverige genom äktenskap med någon som har hemvist här, men som man inte har sammanbott stadigvarande med i utlandet, prövas förhållandets karaktär relativt ingående (se 2 kap. 4 § andra stycket utlänningslagen [1989:529]).

En första förutsättning för att förhållandet skall godtas som anknytning är naturligen att äktenskapet i civilrättslig mening är giltigt i Sverige. Det har i sådant sammanhang framhållits att anknytningsgrund inte finns om ett äktenskap t.ex. tillkommit

under tvång, och det skulle anses strida mot svensk ordre public att erkänna det (SOU 2002:13 s. 92).

Utöver civilrättslig giltighet krävs det att omständigheterna visar att förhållandet är seriöst. I fråga om denna bedömning har det i lagförarbeten uttalats att ett äktenskap i allmänhet inte bör utgöra grund för uppehållstillstånd om någon av parterna är under 18 år. Ett generellt accepterande av sådana äktenskap har ansetts stå i klar strid mot grundläggande svenska sociala värderingar beträffande barns och ungdomars rätt till en självständig utveckling och rätt till utbildning, deras rätt att själva träffa livsavgörande beslut samt strävandena mot jämställdhet mellan könen. Det har dock förutsatts att undantag bör kunna göras när det skulle framstå som stötande att vägra uppehållstillstånd. Detta har antagits kunna vara fallet när flickan är gravid eller parterna har ett gemensamt barn eller om flickan skulle bli utstött om hon nödgades stanna kvar i hemlandet utan sin make (prop. 1983/84:144 s. 75 och prop. 1999:43 s. 22 och 41).

I praxis har dessa förarbetsuttalanden följts. Vidare har det förekommit fall där Migrationsverket har avslagit ansökan när det kommit fram uppgifter om att äktenskapet ingåtts mot kvinnans vilja. Avslagen har motiverats med att förhållandet inte kan anses seriöst (se SOU 2002:13 s. 151 f.).

3.3 Upplösning av otillåtna äktenskap

Har ett giltigt äktenskap kommit till stånd kan det enligt svensk rätt endast upplösas genom ena makens död eller genom äktenskapsskillnad (1 kap. 5 § äktenskapsbalken).

Före lagändringar år 1973 kunde talan föras om återgång av ett äktenskap, bl.a. i de fall det ingåtts i strid mot vissa äktenskapshinder som det från allmän synpunkt ansågs särskilt viktigt att upprätthålla eller om någon av parterna blivit tvingad att ingå äktenskapet. Det kan noteras att för låg ålder inte hörde till de brister som kunde leda till återgång. Bestämmelserna om återgång avskaffades då de hade liten praktisk användning och ansågs

överflödiga. Bl.a. på grund av att en återgång i princip endast hade verkan för framtiden var skillnaderna i rättverkan mellan återgång och äktenskapsskillnad i praktiken inte av nämnvärd betydelse. Vid avskaffandet av möjligheten till återgång förutsattes det att felaktigt ingångna äktenskap i stället skulle upplösas enligt reglerna för äktenskapsskillnad.

I de fall där det från allmän synpunkt var berättigat att upplösa äktenskapet hade åklagaren tidigare till uppgift att föra talan om återgång. Efter 1973 års ändringar har åklagaren i stället möjlighet att verka för en äktenskapsskillnad i dessa fall. Allmän åklagare kan således föra talan om äktenskapsskillnad utan föregående betänketid i fråga om äktenskap som ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller registrerad partner och i fråga om äktenskap som ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon (5 kap. 5 § äktenskapsbalken).

I övriga fall har det antagits att det eventuella intresset av att upplösa äktenskapet huvudsakligen ligger hos den enskilde. Det har därför överlämnats åt denne att själv föra talan om äktenskapsskillnad. Med hänsyn till att det numera inte uppställs några villkor för att få äktenskapsskillnad har detta ansetts vara en lämplig ordning (prop. 1973:32 s. 118).

Rätten att upplösa äktenskapet enligt 5 kap. 5 § äktenskapsbalken tar sikte på äktenskap som har ingåtts genom vigsel enligt svensk lag. Är makarnas anknytning till Sverige tillräckligt stark, och kan frågan om äktenskapsskillnad prövas enligt svensk lag, kan bestämmelsen dock även tillämpas beträffande ett äktenskap som är ingånget enligt utländsk rätt (jfr SOU 1987:18 s. 193).

3.4 Registrerat partnerskap

Registrering av partnerskap mellan personer av samma kön får ske om en av parterna har hemvist i Sverige sedan minst två år eller är svensk medborgare med hemvist här i landet. Med svensk medborgare jämställs medborgare i Danmark, Island, Neder-

länderna och Norge (1 kap. 2 § lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap).

För registreringen gäller motsvarande hinder som i fråga om äktenskap med det undantaget att den som är under 18 år inte kan få dispens från ålderskravet. Rätten till registrering prövas enligt svensk lag (1 kap. 3 § partnerskapslagen). Vid prövningen har bestämmelserna omindersprövning i 3 kap. och 15 kap. äktenskapsbalken motsvarande tillämpning (1 kap. 5 § partnerskapslagen).

Formkraven för registreringsförrättningen motsvarar formkraven för en vigsel (se 1 kap. 7 § partnerskapslagen).

Äktenskapsbalkens bestämmelser om upplösning av äktenskap som ingåtts i strid med vissa äktenskapshinder har motsvarande tillämpning i fråga om upplösning av registrerat partnerskap (2 kap. 2 § partnerskapslagen).

Beträffande internationella förhållanden gäller i fråga om registreringen 1 kap. 4–9 §§ 1904 års lag. Det innebär i huvudsak att svensk lag alltid skall tillämpas i fråga om förrättningen och att en utländsk registrering anses giltig till formen på motsvarande sätt som ett utländskt äktenskap.

4 Myndigheternas kontroll och sanktionsmedel

4.1 Kontroll vidindersprövningen

Den myndighet som utförindersprövningen har till uppgift att för det allmänna bevaka att äktenskap inte ingås i strid med äktenskapshindren. Det allmännas kontroll är betingad av samma skäl som föranlett att äktenskapshindren ställts upp (jfr avsnitt 3.1.1). Delvis är hindren avsedda att skydda enskilda mot menliga effekter. I så måtto kan kontrollen också sägas ske i mannens och kvinnans intresse.

Utredningen av sakförhållandena sker i första hand genom en kontroll av personuppgifterna mot folkbokföringens dataregister. Är både mannen och kvinnan folkbokförda i Sverige medför denna kontroll att en omständighet som utgör hinder med stor sannolikhet upptäcks.

I vissa fall är uppgifterna i folkbokföringen inte fullständiga. Förhållandena kan också vara oklara beträffande den som inte är folkbokförd i Sverige. En sådan person skall visserligen förete ett intyg från utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskap, vilket möjliggör en kontroll motsvarande den mot folkbokföringsregistret. Kravet är dock inte ovillkorligt (jfr 3 kap. 2 § äktenskapsbalken, 2 § kungörelsen [1973:950] om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat och 4 § kungörelsen [1973:948] omindersprövning för vigsel inför svensk vigselförrättare utom riket). Kan något intyg från utländsk myndighet inte skaffas krävs inte

någon dokumentation av att sökanden inte är gift sedan tidigare och inte är alltför nära släkt med den andre.

För nu nämnda situationer får prövningen grundas på mannens och kvinnans skriftliga försäkran på heder och samvete att de inte är släkt med varandra på sådant sätt att det utgör hinder och deras skriftliga på heder och samvete lämnade uppgift om huruvida de tidigare ingått äktenskap eller registrerat partnerskap.

Som tidigare nämnts är det en grundläggande förutsättning för hindersprövning att sökanden kan identifiera sig. Sökandens ålder kan klarläggas redan genom den handling med vilken identifieringen sker.

Myndigheten som gör hindersprövningen skall kontrollera att tillstånd som eventuellt behövs har lämnats. Är det fråga om ett beslut om tillstånd som kan överklagas skall det också vara visat att beslutet har vunnit laga kraft. Även andra typer av villkor kan förekomma i utländsk rätt. Det skall alltid vara styrkt att sådana villkor är uppfyllda, liksom det alltid skall vara styrkt att ett tidigare äktenskap är upplöst.

Det skall noteras att prövningsmyndigheten inte kan underlåta att utreda att särskilda villkor enligt tillämplig utländsk lag är uppfyllda. Kan sökanden inte prestera bevis och skall utländsk lag tillämpas återstår endast möjligheten att hos regeringen söka tillstånd att få hindersprövning enligt svensk lag (se avsnitt 3.1.3).

4.2 Kontroll vid vigseln

Även vigselförrättaren har till uppgift att för det allmännas räkning se till att äktenskap inte ingås i strid mot något äktenskapshinder. Vigselförrättaren är skyldig att kontrollera att hindersprövning har ägt rum och att ta del av resultatet av den (4 kap. 5 § äktenskapsbalken). Det sker vanligen genom granskning av det intyg om prövningen som mannen och kvinnan fått från skattemyndigheten.

Vigselförrättaren skall normalt kunna förlita sig på att vad hindersintyget visar är korrekt, men skall också självständigt bedöma att det inte finns något hinder mot äktenskapet. Framgår det att det förekommer något hinder som förbisetts vid hindersprövningen skall vigsel vägras. Vigselförrättaren har inte rätt att frånga en bedömning av skattemyndigheten att det finns hinder mot äktenskapet.

Vigselförrättaren har även ett särskilt ansvar för att pröva de mer allmänna förutsättningarna för vigsel som hindersprövningen inte tar sikte på. Vigsel får inte ske om någon av parterna bedöms handla mot sin vilja eller kan anses sakna rättslig handlingsförmåga att ingå äktenskap. En väsentlig uppgift för vigselförrättaren är att kontrollera identiteten hos den man och den kvinna som deltar vid förrättningen. Utan en sådan kontroll kan det inte garanteras att det äktenskap som sedan registreras har ingåtts med båda parternas medverkan.

4.3 Kontroll vid folkbokföringen

En vigselförrättare skall genast underrätta skattemyndigheten om en förrättad vigsel (4 kap. 8 § äktenskapsbalken). Under rättelsen läggs till grund för en ändring av uppgifterna i folkbokföringsregistret om mannens och kvinnans civilstånd (2 § förordningen [2001:589] om behandling av personuppgifter i skatteförvaltningens folkbokföringsverksamhet jämförd med 2 kap. 3 § lagen [2001:182] om behandling av personuppgifter i skatteförvaltningens folkbokföringsverksamhet).

Eftersom endast giltiga vigslar skall registreras måste skattemyndigheten i samband med anmälan kontrollera att vigseln har förrättats av en person som är behörig. Vigselförrättaren skall ange församlingens eller samfundets namn på vigselintyget eller lämna andra uppgifter som visar behörigheten. För bl.a. präster i Svenska kyrkan och domare följer behörigheten av den tjänst vigselförrättaren innehar. En av länsstyrelse eller Kammarkollegiet särskilt förordnad vigselförrättare bifogar vanligen en kopia av förordnandet. Normalt godtas då vigselförrättarens

uppgifter om sin behörighet. Om uppgifterna saknas begär skattemyndigheten att underrättelsen kompletteras. Om ingen komplettering sker måste behörigheten kontrolleras vid en direktkontakt med den myndighet som utfärdat förordnandet.

Har vigselförrättaren inte varit behörig är vigseln inte giltig. Underrättelsen föranleder då inte någon ändring i folkbokföringsregistret.

Skattemyndigheten är inte skyldig att kontrollera att den anmälda vigseln har föregåtts av hindersprövning.

Anmäls ett utländskt äktenskap för registrering har skattemyndigheten att ta ställning till om det skall erkännas här i landet. Utgångspunkten är som tidigare nämnts att ett i vigsellandet till formen giltigt äktenskap erkänns som giltigt här. Vanligen är det tillräckligt att skattemyndigheten genom ett skriftligt bevis kan konstatera att äktenskapet har registrerats i vigsellandet. Skattemyndigheten kan då utgå från att den utländska myndighet som gjort registreringen har kontrollerat att de för giltigheten nödvändiga formvillkoren har uppfyllts. I de fall en registrering inte har skett i utlandet får skattemyndigheten göra en mer självständig bedömning av giltigheten.

Skattemyndigheten har också att ta ställning till frågan om erkännandet av äktenskapet skulle strida mot svensk ordre public.

4.4 Återkallelse av förordnande att vara vigselförrättare

Det finns inga särskilda föreskrifter om entledigande av en av länsstyrelsen förordnad vigselförrättare som inte fullgör sina uppgifter på ett korrekt sätt. Däremot finns det en sådan bestämmelse i fråga om vigselförrättare inom sådant annat trossamfund än Svenska kyrkan som har vigselförelstånd. Kammarkollegiet skall återkalla förordnandet för den som bedöms sakna de kunskaper som behövs för uppdraget eller som missköter sin uppgift (3 § lagen [1993:305] om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan).

Upplysningar som visar att en förordnad vigselförrättare inte har tillräckliga kunskaper för sitt uppdrag eller har misskött det kan komma från andra myndigheter eller privatpersoner. Skattemyndigheten underrättar som regel Kammarkollegiet om det i samband med registreringen av en vigsel framgår att den har skett utan föregående hindersprövning eller att något annat fel begåtts.

Som exempel kan nämnas att det har förekommit att enskilda personer hos skattemyndigheten har velat registrera ett äktenskap med stöd av intyg om en religiös ceremoni som inte är giltig som vigsel. I fall där intyget har utfärdats av någon som är förordnad som vigselförrättare av Kammarkollegiet har skattemyndigheten underrättat Kammarkollegiet om förhållandet. Underrättelsen har i vissa fall lett till återkallelse av vigselförrättarens förordnande (se avsnitt 4.5).

4.5 Återkallelse av vigselförrättare

Ett trossamfunds vigselförrättare kan dras in om samfundet inte längre uppfyller de för tillståndet uppställda kraven (3 § lagen om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan).

Som tidigare nämnts är kraven för att få tillstånd att samfundet har en varaktig verksamhet och en sådan organisation att det på goda grunder kan antas att äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder kommer att iakttas. Vid prövningen av om kraven är uppfyllda skall det göras en samlad bedömning av flera omständigheter (se prop. 1992/93:211 s. 7 f., 11 och 14 f.). Verksamheten skall ha pågått en inte obetydlig tid och förväntas fortsätta under lång tid. Samfundets storlek och omfattningen av dess verksamhet kan vara av betydelse, men också dess stabilitet i övrigt. Beträffande medlemmar har det som ett riktmärke nämnts att antalet bör vara fler än 3 000. En omständighet som kan ge ledning för bedömningen är om samfundet har statsbidrag eller statlig hjälp med avgifter till registrerade trossamfund (se lagen

[1999:932] om stöd till trossamfund). Samfundet skall ha stadgar av vilka beslutande organ, sättet att utse styrelse, styrelsens säte och villkoren för medlemskap framgår. Samfundet skall ha en vigselordning som uppfyller vad som krävs för att en vigsel skall vara giltig enligt äktenskapsbalkens regler. Organisationen skall vara sådan att även samfundet tar ett ansvar för att vigselförrättarens skyldigheter i samband med vigseln iakttas. Kvalifikationerna hos den eller dem som avses bli vigselförrättare har också betydelse.

En situation som kan göra återkallelse aktuell är att ett samfund ändras organisatoriskt på ett sådant sätt att det inte längre kan antas att äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder kommer att iakttas. En annan situation kan vara att ett trossamfund helt eller delvis upphör med sin verksamhet (prop. 1992/93:211 s. 21).

Det har förekommit att man inom samfund som har vigselrätt har hållit bröllopsceremonier som inte uppfyller äktenskapsbalkens krav på en vigsel. I vissa fall har den som lett ceremonin inte varit behörig vigselförrättare. I andra fall är det bestämmelserna om hindersprövning eller om ordningen för vigselförrättningen som inte har iakttagits.

Bröllopsceremonier av det beskrivna slaget har inför myndigheter åberopats som vigselförrättning, vilket gett upphov till oklarhet och förvirring. I fall där vigselförrättaren kunnat lastas för något fel har det lett till att förordnandet som vigselförrättare återkallats. Berörda samfund har också erinrats om att deras vigselrätt kan komma att omprövas om de inte tar ansvar för att alla vigslar förrättas på rätt sätt inom samfundet.

Kammarkollegiet har hittills återkallat ett vigselförrättaruppdrag. Återkallelsen grundades på att samfundets organisation visat sig vara instabil och att det även kommit fram uppgifter som tydde på att organisationen i praktiken inte var sådan att den förmådde garantera att äktenskapsbalkens bestämmelser iakttogs.

4.6 Straffansvar

Straffansvar för vigselförrättare

Den som uppsåtligt eller av oaktsamhet vid myndighetsutövning genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften skall dömas för tjänstefel till böter eller fängelse i högst två år (20 kap. 1 § brottsbalken). Om brottet har begåtts uppsåtligt och är att anse som grovt är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen allvarligt har missbrukat sin ställning eller om gärningen för någon enskild eller det allmänna har medfört allvarligt förfång eller otillbörlig förmån som är betydande. Om gärningen är att anse som ringa skall det inte dömas till ansvar.

En svensk vigselförrättare ägnar sig i sin funktion åt myndighetsutövning och är skyldig att tillämpa svensk lag i fråga om förrättningen (jfr avsnitt 3.1.5). Åsidosätter vigselförrättaren sina skyldigheter enligt äktenskapsbalken kan denne åtalas för tjänstefel (se exempelvis rättsfallet i NJA 1994 s. 108, som rör ett åtal mot en präst som vigte en senildement person).

Straffansvar för obehörig vigselförrättare

Straffansvar kan också drabba den som utan att vara förordnad som vigselförrättare leder en bröllopsceremoni och inger mannen och kvinnan föreställningen att det är fråga om myndighetsutövning. Den som obehörigen ger sig ut för att utöva myndighet skall dömas för föregivande av allmän ställning till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet med hänsyn till att det har medfört betydande men för det allmänna eller för någon enskild eller annars att anse som grovt är straffet fängelse i högst två år (17 kap. 15 § brottsbalken).

Det finns av naturliga skäl inte något förbud mot att hålla religiösa ceremonier där det välsignas att två personer lever tillsammans. Den som anordnar en sådan ceremoni kan dock ha

anledning att göra klart för deltagarna att det inte är fråga om en vigsel och att den inte har några rättsliga verkningar. Det har förekommit fall där detta inte har varit tydligt och ett dokument som utfärdats i anledning av ceremonin senare har åberopats som vigselbevis. Gör anordnaren i något avseende anspråk på att utöva myndighet och att ceremonin därmed har rättsliga verkningar riskerar han eller hon att drabbas av straffansvar.

Straffansvar för olaga tvång

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något skall dömas för olaga tvång till böter eller fängelse i högst två år. Den som med sådan verkan övar tvång genom hot att åtala eller ange annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande skall också dömas för olaga tvång om tvånget är otillbörligt. Är brottet grovt är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år (4 kap. 4 § brottsbalken).

Straff för olaga tvång kan exempelvis komma i fråga om en förälder eller någon annan med sådana medel som anges i bestämmelsen tvingar sitt barn att ingå äktenskap.

I de fall sådana påtryckningar inte resulterar i något äktenskap kan handlandet vara straffbart som misshandel eller olaga hot (3 kap. 5 § respektive 4 kap. 5 § brottsbalken).

Straffansvar för sexuellt umgänge med barn, m.m.

För de flesta av äktenskapshindren finns en åtminstone i något avseende korresponderande straffbestämmelse.

De som gifter sig trots att det finns ett hinder i form av ett tidigare ingånget äktenskap kan dömas för tvegifte. Den som är partner i ett registrerat partnerskap och gifter sig kan dömas för olovligt ingående av äktenskap (7 kap. 1 § brottsbalken). Den som redan är gift eller partner i ett registrerat partnerskap och låter registrera partnerskap döms för olovligt partnerskap.

Detsamma gäller om någon annan låter registrera partnerskap trots att hans eller hennes partner redan är gift eller partner i ett registrerat partnerskap (7 kap. 1 a § brottsbalken).

Samlag med avkomling och helsyskon är straffbelagt i 6 kap. 6 § brottsbalken.

Att ha sexuellt umgänge med ett barn under 15 år är straffbart som sexuellt utnyttjande av underårig, förutsatt att ansvar för något allvarligare brott i 6 kap. brottsbalken inte är aktuellt (6 kap. 4 § brottsbalken). Straffet är fängelse i högst fyra år eller, om brottet är grovt, fängelse i lägst två och högst åtta år. Den som sexuellt berör barn under 15 år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd skall straffas för sexuellt ofredande. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år (6 kap. 7 § brottsbalken). Är skillnaden i ålder eller utveckling mellan den som har begått gärningen och barnet liten får åtal väckas av åklagaren endast om åtal är påkallat ur allmän synpunkt (6 kap. 13 § brottsbalken). Det har ansetts att ett ingripande i straffrättslig ordning mot sexuella handlingar mellan två tonåringar ofta kan vara opåkallat eller till och med framstå som skadligt.

I straffbestämmelserna som rör sexualhandlingar görs inget förbehåll för gärningar inom äktenskap. I princip accepteras inga äktenskap före 15 års ålder. Skulle ändå en dispens till ett sådant äktenskap meddelas eller ett sådant i utlandet ingånget äktenskap erkännas här torde dock, enligt en uppfattning i doktrinen, något ansvar för sexualbrott inte kunna utkrävas (Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990, s. 53 f.).

4.7 Omhändertagande och vård

Socialnämnden skall verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden (5 kap. 1 § socialtjänstlagen [2001:453]). Insatser för barn skall i första hand ges i frivilliga former. När barnet har ett behov av skydd och vård som inte kan tillgodoses med frivilliga lösningar kan länsrätten besluta om vård med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Socialnämnden får besluta att den unge omedelbart skall omhändertas om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av lagen eller om rättens beslut om vård inte kan avvaktas (6 § LVU).

Om ett barn exempelvis riskerar att av sina föräldrar bli skickad till ett annat land för att där ingå äktenskap mot sin vilja kan situationen vara sådan att det finns anledning för socialnämnden att ingripa med stöd av LVU (se vidare i Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/2002).

5 Tidiga äktenskap

5.1 Utsatta flickors situation

Den uppmärksamhet som sedan 1990-talet både i Sverige och i våra närmaste grannländer har kommit att riktas mot situationen för unga kvinnor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen har föranlett flera studier av rådande förhållanden.

För en nordisk utblick kan särskilt nämnas den jämförande översikten Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap i Norden, utgiven i Nordiska Ministerrådets skriftserie TemaNord 1999:604. I rapporten konstateras att arrangerade äktenskap i en eller annan form förekommer bland flera minoritetsgrupper i Norden. Enligt studien råder det inget tvivel om att tvång att ingå äktenskap förekommer, även om det inte är möjligt att fastslå i vilken omfattning.

Integrationsverket fick hösten 1999 i uppdrag av regeringen att studera villkoren för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen och som befinner sig i utsatta situationer. Verket skulle särskilt studera i vilken omfattning det förekommer generations- och kulturkonflikter som får till följd att flickorna söker samhällets stöd för att flytta hemifrån eller drabbas av psykisk ohälsa. Studien skulle också avse frågan hur vanligt det är att flickor avbryter sin skolgång till följd av graviditet, äktenskap eller andra familjeskäl. Resultatet finns redovisat i rapporten Låt oss tala om flickor...,

Integrationsverkets rapportserie 2000:6. Rapporten visar att flickor med annan kulturell eller etnisk bakgrund än svensk är klart överrepresenterade bland de flickor som avbryter skolgången på gymnasienivå. Det är också vanligt att de som är gravida eller gifta inte går i gymnasieskola. Enligt rapporten är det svårt att avgöra vilka konflikter som beror på generations- respektive kulturskillnader och vilka som beror på andra faktorer såsom sociala livsvillkor. Det framhålls också att det inte finns en enda och enkel förklaring till att flickor tvingas att gifta sig i tidig ålder eller på annat sätt befinner sig i utsatta situationer.

Ungdomsstyrelsen har haft i uppdrag att studera villkoren i allmänhet för flickor i den berörda gruppen. I "Rapport om flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund" redovisar Ungdomsstyrelsen de erfarenheter som finns i organisationer och kommuner av arbete för att stärka ställningen för dessa flickor.

Sammantaget framgår av de studier som finns att det i dag bland unga flickor förekommer att man avbryter sin skolgång för att ingå äktenskap, att flickor lovas bort för äktenskap mot sin vilja och att en del har tvingats att gifta sig. Uppgifter visar också att det med unga personer hålls bröllopsceremonier som inte är vigslar i civilrättslig mening.

I avsnitt 11.3 redogörs för fortsatta initiativ och pågående insatser för att stödja utsatta flickor.

5.2 Statistik rörande barnäktenskap

5.2.1 Allmän statistik

Av statistik från Statistiska centralbyrån framgår att antalet gifta personer i Sverige i åldersgruppen under 18 år under lång tid har varit stadigt sjunkande. I 1970-talets början var det omkring 300. År 1982 uppgick antalet gifta under 18 år till mindre än 200 och år 1984 till mindre än 100. Under 1990-talet har antalet minskat ytterligare och ligger sedan några år runt 40. Så gott som samtliga gifta underåriga har varit flickor.

Inom åldersgruppen är det 17-åringarna som har dominerat till antalet. Under åren 1984–1998 har antalet varierat i intervallet 30–72. Antalet gifta 16-åringar har under samma period varierat i intervallet 8–17. Antalet redovisade gifta 15-åringar har efter år 1982 inte något år varit högre än tre. Det förekommer ingen gift person yngre än 15 år i statistiken efter år 1978.

Av nedanstående tabell framgår det för åren 1999–2001 redovisade antalet gifta ungdomar inom respektive grupp. Inom parentes anges antalet gifta utländska medborgare inom varje grupp.

	1999	2000	2001
Flickor 17 år	33 (21)	33 (21)	29 (16)
Pojkar 17 år	3 (1)	0 (0)	4 (3)
Flickor 16 år	7 (5)	5 (4)	9 (5)
Pojkar 16 år	0 (0)	2 (2)	0 (0)
Flickor 15 år	2 (1)	2 (1)	2 (0)
Summa	45 (28)	42 (28)	44 (24)

Statistiken visar att andelen utländska medborgare bland de gifta ungdomarna i åldersgruppen under 18 år har varit stor under en längre tid. Antalet var under 1970-talet mestadels ett gott stycke över 200. I början av åttiotalet sjönk det kraftigt och låg under perioden 1984–1994 omkring 50. Det har därefter hållit sig runt 30.

Under åren 1984–1998 har antalet 17-åringar bland gifta utländska medborgare varierat i intervallet 17–48. Antalet 16-åringar i gruppen har under samma period varierat i intervallet 5–17. Antalet 15-åringar har varit få.

Av statistiken kan utläsas att andelen utländska medborgare i gruppen gifta under 18 år visat tendens till att minska med tiden och att andelen utländska medborgare varit något större bland gifta 15- och 16-åringar än bland gifta 17-åringar.

I statistiken ingår inte de personer som har ingått äktenskap i utlandet enligt utländsk lag, men inte anmält detta förhållande

till svensk myndighet. Naturligen säger den inte heller något om de ungdomar som har deltagit i bröllopsceremonier som inte är vigslar i civilrättslig mening. Hur många sådana fall det finns är inte känt. Vidare kan det anmärkas att den redovisade statistiken endast visar hur många av de gifta ungdomarna som är utländska medborgare, inte hur många av dem som har utländsk bakgrund.

5.2.2 Enkäter om äktenskapsdispenser

Justitiedepartementets enkät

Justitiedepartementet har genom en enkät till samtliga länsstyrelser undersökt handläggningen av ansökningar om tillstånd att ingå äktenskap före 18 års ålder. Länsstyrelserna har tillfrågats hur många ärenden av detta slag som avgjorts under åren 1999–2001, hur många ansökningar som bifallits, vilken ålder sökanden i dessa fall varit i, vilka de huvudsakliga skälen till bifall varit och om den som beviljats tillstånd varit utländsk medborgare.

Av nedanstående tabell kan utläsas hur många ärenden landets länsstyrelser enligt enkätsvaren har avgjort under vart och ett av de aktuella åren och i hur många av dessa tillstånd till äktenskap har meddelats.

	1999	2000	2001
Avgjorda ärenden	55	55	39
Meddelade tillstånd	17	16	12

Storstadsregionerna svarar för det ojämförligt största antalet ärenden. Av de sammanlagt 149 ärendena avgjorde länsstyrelsen i Skåne län 58, länsstyrelsen i Västra Götalands län 26 och länsstyrelsen i Stockholms län 17. Länsstyrelsen i Örebro län har under perioden avgjort 13 ärenden och länsstyrelsen i Östergötland 9 ärenden. Länsstyrelsen i Uppsala län har prövat 4

ärenden och länsstyrelsen i Kronobergs län har prövat 5. Övriga länsstyrelser har avgjort 3 eller färre ärenden under de tre åren.

Fördelningen av antalet avgjorda ärenden återspeglas inte i antalet meddelade tillstånd. Länsstyrelsen i Örebro län har tillåtit äktenskap i 11 fall, länsstyrelsen i Västra Götalands län i 6 fall, länsstyrelsen i Östergötlands län i 4 fall samt länsstyrelserna i Uppsala län och Kronobergs län i vardera 3 fall. Av övriga länsstyrelser har ingen meddelat mer än 2 tillstånd under perioden.

Av tabellen nedan framgår hur många som har fått tillstånd inom respektive åldersgrupp under perioden. Inom parentes anges hur många inom hela gruppen 15–17 år som var utländska medborgare.

	1999–2001
Tillstånd för 17 åringar	38
Tillstånd för 16 åringar	6
Tillstånd för 15 åringar	1
Summa	45 (15)

Inga ansökningar om tillstånd att ingå äktenskap före 15 års ålder har prövats under perioden.

För mer än tio av fallen har det angetts som huvudsakligt skäl till att tillstånd har lämnats att sökanden varit nära 18 år. En vanlig motivering är också att sökanden är mogen för sin ålder. Gemensamt barn eller graviditet har varit ett viktigt skäl i minst nio fall. I lika många har religiösa skäl beaktats. Önskan att följa traditioner inom en annan kultur har åberopats i flera ärenden. För några fall har det angetts att föräldrarna och socialnämnden varit positivt inställda till äktenskap.

Övriga enkäter

Resultatet av en liknande enkät avseende länsstyrelsernas handläggning av ärenden om äktenskapsdispens under åren 1975–

1982 finns redovisad i en bilaga till Familjelagssakkunnigas slutbetänkande (SOU 1987:18).

Enkäten avsåg endast ansökningar om att få ingå äktenskap som gjorts av barn under 15 år. Under perioden hade tio sådana ansökningar kommit in. I fyra av fallen beviljades dispens. I tre av dessa var sökanden gravid. I två av fallen meddelades tillståndet efter det att sökanden fyllt 15 år.

Anhörigkommittén har i sitt delbetänkande Vår anhöriginvandring (SOU 2002:13) redovisat resultatet av en enkät som kommittén gjort hos länsstyrelserna i Skåne, Västra Götalands och Stockholms län (s. 89 f.). Av uppgifterna framgår bland annat följande.

Antalet ansökningar under åren 1998, 1999 och 2000 har varit ökande i Skåne län och sistnämnda år uppgått till 32. I Västra Götalands och Stockholms län har de varit knappt tio under åren 1999 och 2000.

Kommittén redovisar också följande från länsstyrelserna inhämtade uppgifter. Den ena eller båda parterna är av utländsk härkomst i de flesta ärenden. I den skriftliga och muntliga information som lämnas i ärendet upplyses det ibland om att åldersgränsen för makar i ärenden om uppehållstillstånd är 18 år. Det leder inte sällan till att dispensansökan återkallas. I de ärenden som förekommit har det varit vanligt att den ena av parterna eller båda kommer från Mellanöstern eller f.d. Jugoslavien. Ibland är den ena parten utvisningshotad. I ett fall återkallades ansökan efter att, som det uppgavs, den ena familjen hade dragit sig ur.

6 Internationell utblick

6.1 Andra länder

6.1.1 Norden

I samtliga nordiska länder är äktenskapsåldern 18 år. Dispens från ålderskravet är möjlig.

I internordiska förhållanden gäller de lagvalsregler som finns i 1931 års konvention mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige innehållande internationellt privaträttsliga bestämmelser om äktenskap, adoption och förmyndarskap (1931 års konvention). Grundregeln är att hindersprövningen skall ske enligt lagen i det land där den söks om någon av parterna har hemvist där. Har ingen av dem hemvist där eller begär sökanden det prövas dock rätten enligt medborgarskapslandets lag

I *Danmark* finns det, bortsett från fallen som prövas enligt 1931 års konvention, inte några uttryckliga lagregler om lagvalet vid hindersprövningen. Enligt praxis prövas dock rätten att ingå äktenskap enligt dansk lag oavsett medborgarskap. Om det är känt att det finns ett absolut hinder mot äktenskapet enligt lagen i det land där den som vill gifta sig är medborgare eller bosatt medför det att äktenskapet inte tillåts. En utländsk medborgare skall också visa att han eller hon vistas eller är bosatt i Danmark på vissa lagliga grunder.

Även i *Norge* är det av praxis regeln om lagvalet vid hindersprövning kan utläsas. Rätten att ingå äktenskap prövas

enligt norsk lag även för utländska medborgare. Den som inte är norsk medborgare och stadigvarande bosatt i annat land skall visa upp ett intyg om hindersprövning från myndighet i medborgarskapslandet. En utländsk medborgare skall också styrka att han eller hon vistas eller är bosatt i Norge på lagliga grunder.

I *Island* gäller liksom i Danmark och Norge att rätten att ingå äktenskap i praxis provas enligt landets egen lag. Den som är utländsk medborgare eller bosatt utomlands skall dock på begäran dessutom visa ett intyg om hindersprövning från behörig myndighet i det land där han eller hon är medborgare eller bosatt. Den som är medborgare i en stat som inte är medlem i EU eller EFTA skall också visa att vistelsen i landet är tillåten.

I *Finland* gäller efter nyligen gjorda lagändringar som grundregel att rätten att ingå äktenskap inför en finsk myndighet bestäms enligt finsk lag. Om ingen av parterna är finsk medborgare eller bosatt i Finland har de rätt att ingå äktenskap endast om var och en av dem dessutom har sådan rätt enligt lagen i den stat där han eller hon är medborgare eller är bosatt, eller lagen i den stat som i någondera av nämnda stater skall tillämpas vid prövning av hinder mot äktenskap. Sökandena är skyldiga att lägga fram en godtagbar utredning om sin rätt att ingå äktenskap enligt främmande stats lag. Om det på grund av krigstillstånd eller liknande inte är möjligt att få fram uppgifter om innehållet i tillämplig lag kan de dock få sin rätt prövad enligt enbart finsk rätt. Detta gäller under förutsättning att ett äktenskap i Finland kan anses motiverat med beaktande av deras anknytning till landet.

I fråga om *erkännande* gäller i Norge och Island som en allmän rättsprincip att ett i annat land ingånget äktenskap som är giltigt enligt det landets lag erkänns. I Danmark erkänns ett i annat land ingånget äktenskap om det har ingåtts i enlighet med de i det landet gällande form- och behörighetskraven. I finsk lag är grundregeln att ett utländskt äktenskap erkänns om det är giltigt enligt lagen i den stat där det ingicks eller lagen i den stat där någondera maken var bosatt eller var medborgare. I samtliga länder kan det i tillämpningen göras undantag från grund-

principen med hänvisning till ordre public, exempelvis om det är fråga om ett barnäktenskap.

Vad gäller giltighet kan det nämnas att det i Norge finns en uttrycklig lagregel enligt vilken ett äktenskap som har ingåtts under tvång kan ogiltigförklaras. Den norska regeringen har tidigare lagt fram en handlingsplan mot tvångsäktenskap och har under våren år 2002 presenterat ett program för förnyade insatser mot tvångsäktenskap. Bl.a. planeras regeländringar som underlättar upplösning av äktenskap som ingåtts under tvång samt ett förtydligande av straffansvaret för den som tvingar annan till äktenskap. Det skall också utredas om äktenskap med barn under viss ålder skall definieras som tvångsäktenskap.

6.1.2 Vissa andra europeiska länder

I *Tyskland* är åldersgränsen för äktenskap 18 år. Domstol kan meddela dispens för den som fyllt 16 år under förutsättning att den blivande maken är 18 år eller äldre.

Beträffande lagvalet är den grundläggande regeln att förutsättningarna för äktenskap provas för var och en av parterna enligt lagen i den stat där han eller hon är medborgare. En utländsk medborgare skall kunna visa ett intyg från behörig myndighet i medborgarskapsstaten om att det inte finns något hinder mot äktenskapet enligt den statens lag. En utländsk bestämmelse tillämpas inte om det leder till ett resultat som strider mot tysk ordre public. Vad gäller äktenskapsålder är det i det sammanhanget en spridd uppfattning att 14 år är minimigränsen för äktenskap. Vid prövning i domstol har det ansetts att ett äktenskap med en utländsk 15-åring varit tillåtet.

Ett utländskt äktenskap erkänns som giltigt till formen om det har ingåtts i enlighet med de formella kraven i den stat där det ingicks eller den stat mannen respektive kvinnan är medborgare i. Ett barnäktenskap eller äktenskap ingånget under hot kan med tillämpning av en internrättslig lagregel hävas.

I *Polen* är åldersgränserna 21 år för män och 18 år för kvinnor. Dispens kan ges av domstol för man som fyllt 18 år och kvinna som fyllt 16 år.

Utgångspunkten för hindersprövningen är att den sker med tillämpning av lagen i den stat var och en är medborgare i. En utländsk medborgare skall visa sin behörighet att ingå äktenskapet genom ett äktenskapscertifikat. Tillämpning av utländsk lag kan avböjas om det strider mot polsk ordre public.

Ett äktenskap som har ingåtts i strid mot lagens föreskrifter om lägsta ålder anses inte sakna rättsverkan. Var och en av parterna kan dock begära att äktenskapet ogiltigförklaras om mannen då det ingicks inte fyllt 18 år eller kvinnan inte fyllt 16 år, alternativt fyllt 16 men inte 18 år och inte haft tillstånd från domstol. Sådan talan kan dock inte väckas efter att personen i fråga uppnått föreskriven ålder.

I *England och Wales* är lägsta äktenskapsålder 16 år om det finns samtycke från förälder alternativt tillstånd från domstol och i övriga fall 18 år.

Rätten att ingå äktenskap prövas med utgångspunkt från personens domicil.

Ett utländskt äktenskap erkänns om det har ingåtts i enlighet med de i vigsellandet gällande formkraven och envar av parterna enligt domicilstatens lag varit behörig att gifta sig.

I *Skottland* får den som fyllt 16 år gifta sig. Den som har sitt domicil utanför England, Wales och Skottland skall visa upp ett intyg från behörig myndighet i domicilstaten om att det inte finns något hinder mot äktenskapet enligt den statens lag.

Ett utländskt äktenskap erkänns om det ingåtts i enlighet med de formella föreskrifterna i vigsellandet. Ett äktenskap som en person med domicil i Skottland ingår i annat land betraktas inte som giltigt om personen var under 16 år vid vigseln.

I *Nederländerna* är lägsta ålder för äktenskap 18 år. Dispens kan ges vid graviditet eller om det annars finns särskilda skäl för det.

Vid hindersprövningen är holländsk lag tillämplig om någon av parterna har hemvist i landet eller holländskt medborgarskap.

En utländsk medborgare med hemvist i Nederländerna kan också få saken prövad enligt medborgarskapsstatens lag. Två utländska medborgare utan hemvist i Nederländerna kan inte gifta sig där. Beträffande ålder är föreskrivet att äktenskap även om utländsk lag är tillämplig aldrig kan ingås av den som är under 15 år.

Ett i utlandet ingånget äktenskap erkänns om det är giltigt enligt lagen på vigselorten. Undantag görs för fall då äktenskapet står i strid med holländsk ordre public.

I *Frankrike* är lägsta äktenskapsålder för kvinnor 15 år om det finns samtycke från förälder alternativt tillstånd från myndighet och 18 år i övriga fall. Åldersgränsen för män är 18 år. Möjlighet till dispens finns.

Hindersprövningen sker med utgångspunkt från parternas nationalitet.

Ett utländskt äktenskap erkänns om det uppfyller de formella föreskrifterna på vigselorten.

I *Schweiz* är äktenskapsåldern 18 år. Dispens är möjlig.

Två utländska medborgare som inte är bosatta i Schweiz kan ingå äktenskap i landet endast om äktenskapet kommer att bli erkänt i den stat där de har sitt hemvist eller medborgarskap, dock inte om det beror på att en i Schweiz meddelad eller erkänd äktenskapsskillnad inte erkänns i den andra staten. Rätten att ingå äktenskap prövas enligt schweizisk lag. Om det för två utländska medborgare finns hinder mot äktenskapet enligt denna lag kan de trots det ingå äktenskap om det är möjligt enligt lagen i en stat som en av dem är medborgare i.

Ett i utlandet på giltigt sätt ingånget äktenskap erkänns i Schweiz. Ett äktenskap som av schweizisk medborgare eller två personer med hemvist i Schweiz ingås i utlandet i uppenbar avsikt att kringgå ogiltighetsgrunder enligt schweizisk lag erkänns dock inte.

I *Ungern* kan äktenskap ingås av den som fyllt 16 år om samtycke från förmyndare finns och i övriga fall av den som fyllt 18 år.

De formella förutsättningarna för att ingå äktenskap provas alltid enligt ungersk lag. En utländsk medborgare skall styrka sin rätt att ingå äktenskapet enligt medborgarskapslandets lag.

I *Rumänien* är äktenskapsåldern 18 år för män och 16 år för kvinnor. Myndighet kan bevilja flickor som fyllt 15 år dispens.

Lagvalet vid hindersprövningen bestäms med utgångspunkt från parternas nationalitet.

Ett utländskt äktenskap erkänns som formellt giltigt om det uppfyller de formella föreskrifterna på vigselorten.

I *Italien* får den som är under 18 år inte ingå äktenskap. Dispens kan beviljas för den som fyllt 16 år om det finns tungt vägande skäl.

En utländsk medborgare som vill ingå äktenskap i Italien måste visa ett intyg från behörig myndighet i medborgarskapslandet om att det enligt den lag som är tillämplig i hans eller hennes fall inte finns något hinder mot detta. Hinder i utländsk lag tillämpas inte om de anses strida mot ordre public. Vissa hinder i italiensk lag beaktas alltid av hänsyn till ordre public. Underårighet nämns inte i lagen bland de hinder som skall tillämpas även på utlänningar. Man anser dock att även utländska medborgare skall uppfylla ålderskravet.

Ett i utlandet vid mycket låg ålder ingånget äktenskap kan med hänvisning till ordre public vägras registrering i Italien om en av parterna är italiensk medborgare. En gift underårig som bosätter sig i Italien kan få äktenskapet ogiltigförklarat på grund av mycket låg ålder.

I *Jugoslavien* är äktenskapsåldern 18 år. Dispens kan beviljas för den som fyllt 16 år.

Hindersprövning skall göras enligt medborgarskapslandets lag. Därutöver skall vissa av de jugoslaviska äktenskapshindren alltid beaktas. Ålderskravet räknas inte till dessa. Tillämpningen av en lägre åldersgräns än den jugoslaviska kan dock avböjas med hänvisning till ordre public.

Ett i utlandet ingånget äktenskap med underårig erkänns. Vid mycket låg ålder kan äktenskapet dock fränkännas rättsverkan på grund av att det strider mot ordre public.

I *Grekland* får den som är under 18 år inte ingå äktenskap utan tillstånd av domstol.

Lagvalet vid hindersprövningen bestäms med utgångspunkt från parternas nationalitet.

Ett utländskt äktenskap erkänns som formellt giltigt om det ingåtts i enlighet med formella föreskrifter i endera partens nationella lag eller lagen på vigselorten. Vad gäller de materiella hindren betraktas äktenskapet som giltigt om det svarar mot kraven i vardera partens nationella lag.

I *Turkiet* är äktenskapsåldern efter nyligen genomförda lagändringar 17 år för både kvinnor och män. Domstol har möjlighet att meddela dispens.

Hindersprövningen sker enligt lagen i det land var och en är medborgare.

6.1.3 Vissa länder i Mellanöstern

I *Jordanien* är efter ändring i december 2001 minimiåldern för äktenskap 18 år för både män och kvinnor. Genom flera av religion betingade undantag från denna regel finns dock fortfarande möjlighet för underåriga att gifta sig.

Angående äktenskapets materiella giltighet är föreskrivet att frågan skall bedömas enligt vardera makens nationella lag. Till formen skall ett äktenskap mellan två utländska medborgare eller mellan en utländsk medborgare och en jordansk medborgare anses giltigt om förutsättningarna i vigselandets lag eller vardera makens nationella lag iakttagits.

I *Syrien* är åldersgränsen för äktenskap liksom i många andra länder i Mellanöstern beroende av personens trosbekännelse. Exempelvis gäller för islamiska trosbekännare att man under 18 år och kvinna under 17 år inte får gifta sig utan tillstånd av domstol och samtycke av fader eller farfader. Protestanter får inte gifta sig före 18 års ålder utan tillstånd från domstol. För syrisk-ortodoxa trosbekännare är åldersgränserna 18 år för män och 14 år för kvinnor. En syrisk medborgare får inte gifta sig

med en person av icke-arabisk nationalitet utan tillstånd från inrikesministern.

Vid hindersprövningen tillämpas enbart syrisk lag.

En i Sverige enligt svensk lag förrättad vigsel där den ena parten eller båda parterna är syriska medborgare blir gällande i Syrien efter registrering på syriskt konsulat.

Även i *Iran* är åldersgränserna olika beroende på religiös tillhörighet. För shia- och sunnimuslimer är minimiåldern 15 år för män och 9 år för kvinnor. En kvinna som inte tidigare varit gift måste ha samtycke av fadern eller farfadern alternativt domstol. För grekisk-ortodoxa och evangeliska trosbekännare är äktenskapsåldern 18 år för män och 16 år för kvinnor. Vidare får en muslimsk kvinna inte gifta sig med en man som inte är muslim. En kvinna får inte heller gifta sig med en utländsk man utan tillstånd från inrikesministeriet.

Iransk lag tillämpas alltid vid prövning av förutsättningarna för ingående av äktenskap i Iran.

Ett i utlandet ingånget äktenskap är giltigt i Iran under förutsättning att en iransk medborgares rätt att ingå äktenskap prövats enligt iransk rätt och att vigseln registrerats av iransk myndighet.

6.2 Internationella överenskommelser

6.2.1 Skydd för mänskliga rättigheter

Inom området mänskliga rättigheter bryts individens rätt att ingå äktenskap och bilda familj mot individens rätt att komma i åtnjutande av skydd mot oönskade äktenskap.

Även om synen på äktenskapets natur skiljer sig betydligt åt i olika delar av världen betraktas äktenskapet allmänt som en av de grundstenar samhället vilar på.

Rätten att ingå äktenskap

Rätten att ingå äktenskap är intagen som en av de grundläggande rättigheterna i FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna. I förklaringen sägs det att fullvuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning på grund av sin ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj (artikel 16). De skall äga lika rättigheter vid giftermål, under äktenskap och vid äktenskaps upplösning. Den universella förklaringen om de mänskliga rättigheterna är inte ett för staterna juridiskt bindande instrument.

På liknande sätt som i den universella förklaringen är rätten att ingå äktenskap beskriven i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 23). Sverige har tillträtt konventionen och är bunden av den aktuella bestämmelsen (SÖ 1971:42).

I den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) slås det fast att giftasvuxna män och kvinnor skall äga rätt att ingå äktenskap och bilda familj i enlighet med de inhemska lagar som reglerar utövandet av denna rättighet (artikel 12). Sverige har anslutit sig till konventionen och den gäller som lag här i landet (SÖ 1952:35 respektive lagen [1994:1219] om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna)

Tvångsäktenskap och barnäktenskap

Bestämmelser om att äktenskap får ingås endast med de blivande makarnas fria och fullständiga samtycke finns i såväl FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna (artikel 16) som konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 23).

Strävanden att avskaffa tvångsäktenskap och barnäktenskap ledde till utarbetandet av 1962 års New Yorkkonvention om

samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap. Enligt konventionen skall ett äktenskap inte anses i laga ordning ingånget utan båda kontrahenternas av fri vilja avgivna samtycke (artikel 1). Anslutna stater skall i sin lag ha en minimiålder för ingående av äktenskap. Befrielse från ålderskravet skall dock kunna meddelas av behörig myndighet om det finns allvarliga skäl till det och det ligger i de blivande makarnas intresse (artikel 2). Sverige har tillträtt konventionen och är bunden av dess bestämmelser (SÖ 1964:29).

I stort sett identiska principer finns intagna i en rekommendation angående samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap, antagen av FN:s generalförsamling år 1965. I rekommendationen preciseras dock att den lägsta åldern för äktenskap utan dispens skall vara 15 år.

Inom de internationella organisationerna har mycket arbete ägnats åt att stärka kvinnors skydd mot våld och tvång. Det har återkommande i olika instrument deklarerats att äktenskap skall grundas på parternas fria vilja och att tvångsäktenskap är oförenliga med grundläggande mänskliga rättigheter. Särskilt kan nämnas FN:s år 1979 antagna konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Enligt konventionen skall en kvinna ha rätt att fritt välja sin make och att ingå äktenskap endast med sitt fria och fullständiga samtycke. Det föreskrivs också att konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att kvinnor har lika rätt när det gäller äktenskapsfrågor och vissa andra familjerättsliga frågor (artikel 16). Sverige har anslutit sig till konventionen (SÖ 1980:8).

FN:s år 1989 antagna konvention om barnets rättigheter framhåller som en grundläggande princip att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ (artikel 3). Alla barn skall garanteras samma rättigheter utan diskriminering på grund av till exempel kön, nationalitet eller religion (artikel 2). Som rättigheter att respektera framhålls bl.a. rätten till utbildning

samt varje barns rätt att få utvecklas i sin egen takt och utifrån sina egna förutsättningar (artikel 28 och 29).

Med barn avses i konventionen varje person som är under 18 år och inte blir myndig tidigare enligt tillämplig lag (artikel 1). Konventionen berör inte åldersgränser för äktenskap och utesluter inte att konventionsstater kan ha en minimiålder för ingående av äktenskap som understiger 18 år. Sverige har tillträtt konventionen (SÖ 1990:20).

6.2.2 Internationell privaträtt

Inom det aktuella civilrättsliga området har det internationella samarbetet till stora delar sedan lång tid bedrivits inom ramen för Haagkonferensen för internationell privaträtt.

Den första Haagkonventionen om äktenskap från år 1902 bygger på principen att en persons rätt att ingå äktenskap skall prövas enligt lagen i den stat där hon eller han är medborgare. Konventionen vann viss framgång i Kontinentaleuropa i tiden före det andra världskriget. Under 60- och 70-talen drog sig dock de flesta konventionsstater ur och i dag är konventionen endast gällande mellan en mindre grupp stater.

I den nya konvention som senare utarbetades, 1978 års Haagkonvention om ingående och erkännande av äktenskap, övergavs nationalitetsprincipen till förmån för en princip som utgår från vigsellandets lag vid hindersprövningen. Konventionen har ratificerats av Australien, Nederländerna och Luxemburg och trädde i kraft den 1 maj 1991. Egypten, Finland och Portugal har undertecknat, men ännu inte ratificerat den.

Syftet med konventionen är att underlätta ingående och erkännande av äktenskap i internationella förhållanden.

Möjligheterna att ingå äktenskap förbättras genom att de anslutna staterna åtar sig att förrätta vigsel i två fall.

Det första fallet är att det inte finns något hinder mot äktenskapet enligt vigsellandets lag. Vigsel skall då förrättas, förutsatt att en av de blivande makarna är medborgare eller har hemvist i den staten.

Det andra fallet är att det saknas hinder mot äktenskapet både för mannen och kvinnan enligt den lag som skall tillämpas enligt vigsellandets lagvalsregler. Vad lagvalsreglerna skall innehålla är dock inte bestämt i konventionen.

Vigsel kan vägras endast i det fall tillämpningen av en utländsk bestämmelse skulle strida mot ordre public i vigsellandet.

Den stat som ansluter sig till konventionen kan välja bort det nu beskrivna åtagandet. Alternativt kan staten förbehålla sig rätten att inte hinderspröva enligt sin egen lag i fråga om den som är utländsk medborgare eller har hemvist i utlandet.

Konventionens centrala del är bestämmelserna om erkännande av äktenskap. Reglerna är tillämpliga oavsett vilken stat äktenskapet har ingåtts i. De begränsar inte de anslutna staternas möjligheter att erkänna äktenskap i fler fall än vad som tas upp i konventionen.

Vissa särskilda typer av vigslar har uttryckligen undantagits från vad konventionen reglerar. Undantagna är bl.a. vigslar där en av parterna eller bägge har varit närvarande endast genom ombud och sådana informella äktenskap som uppkommer genom att samlevnad under vissa villkor jämföras med äktenskap.

Enligt huvudregeln skall ett äktenskap erkännas om det har ingåtts i enlighet med de formella och materiella föreskrifterna i vigsellandets lag eller i den utländska lag som har tillämpats i vigsellandet. Om en behörig myndighet har utfärdat ett vigselbevis skall äktenskapet anses giltigt till dess motsatsen har fastställts.

Det finns ett antal undantag från skyldigheten att erkänna ett äktenskap. Bortsett från sådana fall som ryms under det sedvanliga förbehållet för ordre public är de preciserade undantagen uttömmande angivna. De brister som medför att erkännande kan vägras skall ha funnits vid äktenskapets ingående enligt lagen i den stat i vilken erkännande söks. Det rör sig om fall när det funnits sådana hinder mot äktenskapet som att en av makarna redan var gift, parterna var nära släkt med varandra eller att den ena parten inte uppnått föreskriven lägsta ålder och inte heller

haft nödvändigt tillstånd. Vidare behöver ett äktenskap inte erkännas om en av makarna inte frivilligt samtyckt till det.

En anslutande stat kan välja att inte tillämpa bestämmelserna om erkännande på redan ingångna äktenskap.

För Sveriges del är det endast i förhållande till de övriga nordiska länderna som det finns någon internationell förpliktelse att iaktta i fråga om lagval och erkännande av äktenskap. Genom den tidigare (i avsnitt 6.1.1) nämnda 1931 års konvention har Sverige gjort vissa åtaganden i fråga om internordiska förhållanden (SÖ 1931:19). De regler som skall gälla enligt konventionen är i svensk författning införda genom förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap (se avsnitt 3.1.3).

Inom EU pågår för närvarande inte något arbete på det här berörda området.

7 Reformbehovet

Bedömning: Med beaktande av utvecklingen inom rättsområdet bör den nuvarande huvudprincipen för valet av tillämplig lag vidindersprövning överges. Den huvudprincip som i stället skall tillämpas bör vara bättre ägnad att hindra att svenska myndigheter medverkar till äktenskap som från allmän svensk synpunkt inte är önskvärda. Bestämmelserna bör vara utformade så att svenska myndigheter också undviker att medverka till äktenskap i strid mot äktenskapshinder enligt lagen i en annan stat om kvinnans och mannens anknytning till Sverige är mycket svag. Det finns med en ändrad huvudprincip även behov av att se över bl.a. de regler som kan motverka att de svenska äktenskaps-hindren kringgås.

Skälen för bedömningen: Huvudprincipen att valet av lag vidindersprövningen skall utgå från en persons medborgarskap har sitt ursprung i ett system av lagregler där en sådan princip var betydligt vanligare än vad den är i dag.

Under 1900-talet har principen stegvis fått en allt mindre betydelse. Redan genom 1931 års konvention mellan de nordiska länderna kom en persons hemvist att få stor betydelse i internordiska förhållanden. På 1940-talet blev det möjligt för vissa utländska medborgare som haft hemvist i Sverige i minst två år att fåindersprövning enligt svensk lag. Möjligheten omfattar samtliga utländska medborgare efter lagändringar på 1960-talet. Under 1970-talet infördes den särskilda bestäm-

melsen om att vissa äktenskapshinder skall iakttas även om utländsk lag tillämpas. Samtidigt blev det möjligt för svensk medborgare med hemvist i annan stat att gifta sig enligt lagen i den staten.

Inom andra områden av den svenska familjerätten har hemvistet i stor omfattning ersatt nationaliteten som bestämmande faktor för lagvalet. Detta har motiverats med att personliga förhållanden typiskt sett har en starkare anknytning till hemviststaten än till medborgarskapsstaten. Att låta hemvistet vara avgörande medger en tillämpning av familjerättsliga regler som står i samklang med värderingar och annan lagstiftning i den miljö där personen lever.

Även i ett internationellt perspektiv har nationalitetsprincipen fått en minskad betydelse. 1978 års Haagkonvention om ingående och erkännande av äktenskap, som helt bryter med ett sådant synsätt, har visserligen hittills inte vunnit någon bred anslutning. Den har dock trätt i kraft och kan antas utgöra en viktig inspirationskälla för framtida lagreformer på området i andra länder.

Antalet äktenskapshinder har med tiden successivt minskat i många länder och ingående av äktenskap har över lag underlättats. Tillämpning av utländsk lag vid hindersprövningen leder allt mer sällan till annat resultat än om vigsellandets egen lag hade tillämpats.

Det är i dag en vanlig uppfattning att det är principiellt olämpligt att vid hindersprövningen göra åtskillnad mellan svenska och utländska medborgare med hemvist i landet. Utländska medborgare kan ha svårt att godta att de på grund av sitt medborgarskap särbehandlas. Även internationellt sett kan det antas att benägenheten att godta en sådan åtskillnad mellan personer som befinner sig under samma jurisdiktion minskar ju starkare intresset för mänskliga rättigheter växer sig. Nationalitetsprincipen blir i det perspektivet allt mindre lämplig som utgångspunkt inom ett område som rör grundläggande civila rättigheter.

Utvecklingstendenserna i stort talar alltså för att den hittills gällande huvudprincipen bör omprövas. Redan Familjelagssakkunniga föreslog i sitt slutbetänkande (SOU 1987:18) att principen borde överges och förslaget mottogs positivt av remissinstanserna.

Den nuvarande grundregeln om tillämpning av medborgarskapsstatens lag medför relativt sällan att hinderprövningen för en utländsk medborgare utfaller på annat sätt än vad den skulle ha gjort om denne varit svensk medborgare. Tillämpningen av medborgarskapslandets lag är obligatorisk endast om personen haft hemvist i landet kortare tid än två år. Många länders äktenskapshinder motsvarar de svenska och de flesta svenska äktenskapshinder skall ändå alltid iakttas enligt bestämmelsen i 1 kap. 3 § 1904 års lag. Regler i utländsk rätt som tar sikte på att hindra äktenskap på grund av ras, religion, nationalitet, etnisk tillhörighet eller liknande skall inte tillämpas av svenska myndigheter då det skulle strida mot grunderna för den svenska rättsordningen. Endast återstående hinder får alltså betydelse. Det kan exempelvis röra sig om mer långtgående hinder i fråga om släktskap, regler om väntetid efter skilsmässa eller hinder på grund av vissa sjukdomar. Det praktiskt mest betydelsefulla hindret är åldersgränsen, som ju varierar mellan staterna. Det torde i dag dock råda bred enighet om att det svenska ålderskravet bör omfatta alla som vill gifta sig inför svensk myndighet. Efter en sådan förändring återstår det endast ett mycket begränsat utrymme där tillämpningen av utländsk rätt får någon betydelse.

Vad som i huvudsak skulle kunna anföras som skäl för att hålla fast vid nationalitetsprincipen är att det med en annan ordning finns risk för en ökning av antalet haltande äktenskap, det vill säga äktenskap som anses giltigt i en stat men inte i en annan. Detta är visserligen en risk som det allmänna om möjligt bör beakta vid utformningen av reglerna. Den enskilde kan inte förväntas alltid vara medveten om och undvika de nackdelar som kan uppstå om man ingår ett äktenskap som inte erkänns i den stat man är medborgare i. Risker för haltande äktenskap skall

dock inte överdrivas. Dels är det som redan nämnts i få fall utländsk lag hindrar ett äktenskap. Dels erkänns ett i annat land ingånget äktenskap i många fall även om det ingåtts i strid mot något äktenskapshinder i landets egen lag. Risken för haltande äktenskap har därför inte sådan tyngd att det bör få bli bestämmande för huvudprincipen.

I sammanhanget kan det också pekas på att intresset av att undvika haltande äktenskap i andra anknytande frågor inte har avgörande betydelse. Vid bedömning av frågan om en här i landet frånskild person kan ingå nytt äktenskap fästs inget avseende vid uppfattningen i ett annat land som denne har anknytning till. Inte heller beaktas det förhållandet att en vigsel i viss form inte anses kunna ge upphov till ett giltigt äktenskap enligt lagen i ett land som parterna har anknytning till. I dessa fall accepteras det alltså att haltande äktenskap uppkommer.

Vid en samlad bedömning leder det anförda till slutsatsen att den nu gällande grundregeln bör ersättas med en annan.

En självklar förutsättning vid ändringen av grundregeln är att den enskildes rätt att ingå äktenskap och bilda familj skall tillgodoses. Ingåendet av äktenskap bör i största möjliga utsträckning underlättas.

En viktig utgångspunkt för den ändrade regeln bör dock också vara vad som motiverat de omfattande undantagen från nuvarande grundregel, nämligen att svenska myndigheter inte bör medverka till äktenskap som från allmän svensk synpunkt inte är önskvärda. Även andra staters intresse av att svenska myndigheter inte viger i de fall det från deras synpunkt inte är önskvärt bör beaktas i sammanhanget i den mån det är berättigat.

En annan utgångspunkt bör vara att bestämmelserna ges ett sådant innehåll och en sådan utformning att de är lätta att förstå och tillämpa. Många personer berörs av reglerna och hindersprövningen är ett rutinärendet som skall kunna handläggas enkelt och snabbt.

Oavsett vilken huvudprincip som väljs bör den eftersträfvade effekten vara att de svenska äktenskapshindren tillämpas i ökad utsträckning. En ändring i den riktningen kan få till följd att

personer med stark anknytning till Sverige i vissa fall väljer att gifta sig i ett annat land som de också har anknytning till på grund av att de där kan gifta sig före 18 års ålder. Det nuvarande ordre public-förbehållet ger en viss möjlighet att motverka ett sådant agerande. Ordre public-förbehållet är dock i detta sammanhang ett trubbigt instrument. Genom kravet på att avvikelser från grunderna för den svenska rättsordningen skall vara uppenbar blir tillämpningsområdet begränsat. Det kan vara svårt att i det enskilda fallet hävda att ett utländskt äktenskap med en 16-åring som inte behövt dispens i så hög grad avviker från vad som accepteras i fråga om äktenskap ingångna inför svensk myndighet att det inte skall erkännas. Förbehållet är också av allmän karaktär och har därmed den nackdelen att det inte tydligt pekar ut de situationer i vilka erkännande skall vägras. Det finns därför en risk för att ordre public-förbehållet inte kommer till sådan användning att det effektivt hindrar kringgående av det svenska ålderskravet. Motsvarande risk gör sig gällande i fråga om tvångsäktenskap som ingåtts i utlandet. Det finns därför behov av en mer precis regel om erkännande av utländska äktenskap som tar sikte på dessa fall.

Hindras äktenskap inför svensk myndighet i större utsträckning kan det inte helt uteslutas att risken för att någon bryter mot de svenska bestämmelserna om hindersprövning ökar. Det finns därför också behov av att om möjligt förbättra kontrollen av att reglerna om hindersprövning följs.

I de fall ett otillåtet äktenskap tillkommit under medverkan av svensk myndighet – vilket i och för sig torde vara mycket sällsynt – inställer sig vidare frågan om det allmänna bör se till att upplösa äktenskapet och om den enskilde har tillräckligt verksamma medel för att göra det. Beträffande äktenskap med underåriga och tvångsäktenskap finns här samma intresse som i fråga om de äktenskap som ingås i annat land att kunna ingripa mot äktenskap som är till skada för den enskilde. Möjligheterna bör i princip motsvara de som finns i sådana fall.

I samband med nu nämnda överväganden behöver även farandet i ärenden om tillstånd att ingå äktenskap ses över. En

ökad tillämpning av svensk lag vid hindersprövningen medför att tillämpningsområdet för regeln om dispens från ålderskravet också ökar. Det finns behov av att precisera vad som krävs för att tillstånd skall meddelas och att åstadkomma en mer enhetlig och rättssäker ordning.

Ett minskat utrymme för att tillämpa utländsk rätt ger också anledning till en ändrad syn på myndigheternas ansvar för att utreda innehållet i utländsk rätt.

Rätten till registrering av partnerskap prövas i dag enligt enbart svensk lag och det saknas anledning att i detta sammanhang föreslå någon ändring av denna princip.

8 Ändring av regler om hindersprövning

8.1 Ändrad huvudprincip för lagvalet vid hindersprövning

Förslag: Vidindersprövning för vigsel inför en svensk myndighet skall den svenska lagens bestämmelser om äktenskaps-hinder alltid tillämpas.

Skälen för förslaget: Ett närliggande alternativ till den nuvarande huvudprincipen är att utgå från hemvistet för de personer som skall ingå äktenskap. Även den principen bygger på tanken att personliga förhållanden bör bestämmas med tillämpning av lagen i den rättsordning personen i fråga har starkast anknytning till. Tillämpningen förväntas därmed vara i harmoni med övriga normer som bestämmer de rättsliga förhållanden personen lever under.

En användning av hemvistprincipen i fråga om lagvalet beträffande äktenskapshinder lider dock i stort sett av samma nackdelar som nationalitetsprincipen. Den tillgodoser inte intresset av att hindra att svenska myndigheter medverkar till äktenskap som från allmän svensk synpunkt inte är önskvärda. Den måste därför kompletteras med omfattande undantag av samma slag som i den nuvarande ordningen. Den praktiska skillnaden i förhållande till nationalitetsprincipen är därefter marginell.

Ett viktigt argument mot att utgå från hemvistprincipen på detta område är också att den är resurskrävande och kan orsaka

praktiska problem vid tillämpningen. En bedömning av var en person har sitt hemvist kan i vissa fall vara komplicerad. Ofta byter kvinnan eller mannen hemvist i samband med att äktenskapet ingås. Underlag för bedömningen kan behöva inhämtas från dem och det kan antas att lämnade upplysningar ibland blir felaktiga eller ofullständiga. En ordning enligt vilken både kvinnans och mannens hemvist alltid måste fastställas lämpar sig därför mindre väl för ett sådant rutinärendande som en hindersprövning är.

Den grundregel som har bäst förutsättningar att svara mot de behov som tidigare har nämnts är i stället den att rätten att ingå äktenskap inför svensk myndighet alltid skall prövas enligt svensk lag. Med en sådan regel råder det inte någon tvekan om att den svenska rättsordningen betraktar de svenska bestämmelserna om äktenskapshinder som orubbliga. Det blir tydligt att svenska myndigheter inte medverkar till äktenskap som strider mot svenska värderingar eller intresset av att skydda enskilda. Detta gäller visserligen i stor utsträckning redan i dag på grund av de vidsträckta undantagen från huvudprincipen, men det framstår som lämpligare att det framgår redan av grundregeln. Den lagtekniska lösningen blir också enklare eftersom behovet av att ha en sådan undantagsregel som nu finns i 1 kap. 3 § 1904 års lag helt försvinner.

Valet av vigselort kan vara betingad av tillfälligheter och behöver i och för sig inte säga någonting om vilken anknytning mannen och kvinnan har till det land där vigseln sker. I de allra flesta fall låter ett par dock viga sig i det land paret har en stark samhörighet med och avser att leva i. Att vigselmyndighetens lag används är då naturligt.

Principen om tillämpning av vigselmyndighetens lag är lätt att förstå och tillämpa. Hindersprövningen blir enklare och mindre resurskrävande. Till skillnad från nationalitets- och hemvistprinciperna är utgångspunkten inte individanknuten. Medborgarskap eller hemvist behöver visserligen beaktas även med denna princip på grund av vissa nödvändiga tillägg, vilka berörs i följande avsnitt. Dessa faktorer blir dock i betydligt färre fall av

betydelse och tillämpningen av utländsk rätt kan inskränkas väsentligt.

Den praktiska konsekvensen av principen är att det inte längre blir möjligt för utländska medborgare som är under 18 år eller som är halvsyskon att gifta sig i Sverige utan dispens. Den vidgar också utländska medborgares möjligheter att gifta sig i Sverige i de fall äktenskapshindren enligt nu tillämplig utländsk lag är mer långtgående än de svenska. Det i följande avsnitt föreslagna tillägget till huvudregeln avser att motverka möjliga nackdelar med det sistnämnda.

En viktig fördel med principen om vigselmyndighetens lag är att den bättre överensstämmer med vad som gäller i övriga nordiska länder. En harmonisering stärker banden med dessa länder och förbättrar de nordiska ländernas möjligheter att agera tillsammans i det internationella samarbetet.

På grund av 1931 års konvention är det möjligt att med stöd av en hindersprövning i ett av de nordiska länderna begära att vigsel förrättas av myndighet i något av de andra länderna. Denna ordning har kunnat införas tack vare den nära överensstämmelsen mellan de nordiska ländernas materiella regler om äktenskapshinder. Det skall dock noteras att hindersprövningen i ett nordiskt land kan användas för vigsel i ett annat även om personen i fråga är utomnordisk medborgare. Sedan Finland övergett nationalitetsprincipen på området är det endast i Sverige som det är möjligt för en utomnordisk medborgare att få hindersprövning enligt enbart medborgarskapslandets lag. Även om skillnaden inte ger upphov till att äktenskapshinder kringgås framstår det som lämpligt att mot bakgrund av konventionens regler sträva efter en enhetlig ordning inom det nordiska området.

Vidare har det ett stort värde att principen ansluter till 1978 års Haagkonvention. Det kan antas att konventionen även fortsatt kommer att vara en praktiskt verksam inspirationskälla på det internationella planet.

8.2 Beaktande av äktenskapshinder i utländsk lag vid svag anknytning till Sverige

Förslag: Om varken kvinnan eller mannen har anknytning till Sverige genom medborgarskap eller hemvist skall för var och en av dem *även* medborgarskapslandets eller hemvistlandets lag tillämpas vid hindersprövningen. Om det finns särskilda skäl skall hindersprövning dock kunna ske med tillämpning av enbart svensk lag även i ett fall med sådan svag anknytning till Sverige.

Skälen för förslaget: Det kan ifrågasättas om inte den person som vill gifta sig inför svensk myndighet, men som saknar anknytning till Sverige genom medborgarskap eller hemvist, alltid borde kunna få rätten att gifta sig prövad även enligt lagen i hemvistlandet eller medborgarskapslandet. Det skulle då främst vara motiverat av intresset att undvika haltande äktenskap. En sådan ordning framstår dock som onödigt betungande för hindersprövningen. Att för alla personer med svag anknytning till Sverige medge hindersprövning även enligt annat lands lag ter sig inte heller motiverat.

Av skäl som anförts i det föregående (avsnitt 7) torde underlåtenhet att beakta utländsk rätt i praktiken sällan leda till uppkomsten av haltande äktenskap.

Det kan vidare antas att den som väljer att gifta sig i främmande land ofta är medveten om vilka äktenskapshinder som finns i hemvistlandet eller medborgarskapslandet. I samband med hindersprövning för vigsel inför svensk myndighet bör kvinnan och mannen informeras om riskerna för att äktenskapet inte kommer att erkännas i ett annat land som de har anknytning till.

När den blivande maken har anknytning till Sverige är det sannolikt att valet att gifta sig i Sverige har samband med en avsikt hos paret att stadigvarande vara bosatt här. Att då inte beakta utländsk rätt faller sig lika naturligt som när två utländska medborgare med hemvist i Sverige skall gifta sig.

I fall där varken kvinnan eller mannen har hemvist i Sverige men minst en av dem är svensk medborgare ligger det nära till hands att anta att de övervägt vigsel i hemvistlandet enligt det landets lag. Med beaktande av de goda möjligheterna att få ett sådant äktenskap erkänt i Sverige förefaller det rimligt att också i dessa fall tillämpa enbart svensk rätt om paret i stället önskar viga sig inför svensk myndighet.

Anknytningen till Sverige kan vara relativt svag i de fall den endast består i medborgarskap eller hemvist för en av parterna. I beaktande av parternas val av vigselmyndighet är den dock tillräcklig för att det skall anses befogat att i dessa fall inte ta hänsyn till lagen i annat land som parterna har anknytning till.

Beaktande av utländsk lag vid hindersprövningen är däremot nödvändig när såväl kvinnans som mannens anknytning till Sverige är svagare än vad som nu nämnts, dvs. i de fall där varken mannen eller kvinnan är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige. Det finns två huvudsakliga skäl till att man inte skall bortse från utländsk lag i dessa fall.

För det första vore risken för att svensk vigsel användes för att kringgå utländska äktenskapshinder alltför stor. I jämförelse med andra länder är äktenskapshindren relativt få i Sverige. Det finns därför personer som inte får ingå äktenskap enligt sitt hemvistlands eller medborgarskapslands lagar, men som skulle kunna göra det enligt svensk rätt. Som exempel kan nämnas att det inte är tillåtet att ingå äktenskap med kusin eller syskonbarn i vissa länder. Det finns inte något allmänt svenskt intresse av att medverka till äktenskap i dessa fall. Respekten för andra länders lagar talar också för att så inte sker.

För det andra är intresset av att sörja för att äktenskapet kommer att erkännas i annat land som störst i de fall det är sannolikt att paret i fråga inte har sin framtid i Sverige. Det är då av hänsyn till parterna inte lämpligt att bortse från lagen i ett land som de har närmare anknytning till. Risken för haltande äktenskap blir annars för stor.

Av dessa skäl bör det som ett tillägg till huvudregeln om hindersprövning enligt vigsellandets lag föreskrivas att rätten att

ingå äktenskap skall prövas även enligt annat lands lag om varken kvinnan eller mannen har anknytning till Sverige genom medborgarskap eller hemvist. Med hemvist bör då inte avses kvalificerat sådant, det vill säga ett hemvist som varat en viss minsta tid. Ett okvalificerat hemvistbegrepp kan i detta sammanhang inte antas medföra några tillämpningsproblem av betydelse.

För att undvika kringgående av äktenskapshinder i andra länder och förebygga att det uppkommer haltande äktenskap bör det vara tillräckligt att antingen medborgarskapslandets lag eller hemvistlandets lag beaktas för vardera partens del. För den som exempelvis är medborgare i ett annat land och har hemvist i ett tredje land bör det alltså räcka med att vid sidan av de svenska äktenskapshindren kontrollera äktenskapshindren enligt lagen i ett av dessa två länder. Att kräva att förutsättningarna enligt mer än en utländsk rättsordning skall undersökas för varje sökande vore att gå längre än vad som i motsvarande fall gäller i dag.

Med hänsyn till syftet med att ta hänsyn till annat lands lag bör bedömningen vara individuell. Den ena personens medborgarskap eller hemvist bör alltså inte kunna vara bestämmande för båda. Finns flera alternativ bör var och en av dem kunna bestämma enligt vilket annat lands lag hans eller hennes rätt att gifta sig skall prövas.

Undantag vid särskilda skäl

Den nuvarande möjligheten att av regeringen få dispens från kravet på beaktande av utländsk rätt är avsedd för bl.a. vissa situationer då det inte kan utredas om det finns ett hinder enligt tillämplig lag (se prop. 1973:158 s. 97 f.). I regeringens praxis beaktas det som ett bidragande skäl till dispens att sökanden fått permanent uppehållstillstånd eller att anknytningen i övrigt till Sverige samlat ter sig stark. Med den föreslagna ordningen beträffande lagvalet kommer de flesta av dessa fall att hindersprövas enligt enbart svensk lag. Även om kravet på anknytning till Sverige för tillämpning av enbart svensk lag sänks kan det dock inte uteslutas att det också i fortsättningen kan uppkomma

situationer i vilka det framstår som rimligt att göra undantag från kravet på beaktande av utländsk lag.

Möjligheten till dispens bör i den nya utformningen av bestämmelsen motsvaras av ett uttryckligt undantag enligt vilket hindersprövningen kan ske enligt enbart svensk lag om sökandena begär det och det finns särskilda skäl. Kravet på särskilda skäl behandlas i författningskommentaren.

Genom att saken avgörs inom ramen för hindersprövningen flyttas beslutanderätten i frågan från regeringen till den hindersprövande myndigheten, dvs. som regel skattemyndigheten. Det blir därmed möjligt att överklaga ett beslut som går sökanden emot till allmän förvaltningsdomstol. En sådan ordning framstår som ändamålsenlig vid prövning av frågor som är av rättslig natur och av väsentlig betydelse för den enskilde (jfr prop. 1983/84:120). Motsvarande fråga berörs nedan (avsnitt 8.4) beträffande prövning av ansökan om tillstånd att ingå äktenskap.

8.3 Större krav på sökanden vid utredning av utländska äktenskapshinder

Förslag: Möjligheten att få ett intyg från Utrikesdepartementet om vilka äktenskapshinder som finns i ett annat lands lag avskaffas.

Skälen för förslaget: För närvarande kan den vars rätt att ingå äktenskap skall prövas enligt utländsk lag mot avgift få ett intyg från Utrikesdepartementet som visar vilka hinder som föreskrivs i den tillämpliga lagen. För den som vistas i Sverige är det naturligtvis ofta enklare att skaffa ett sådant intyg än ett intyg från myndighet i den berörda främmande staten. Möjligheten utnyttjas också i stor utsträckning.

De föreslagna ändringarna av reglerna om lagvalet vid hindersprövningen innebär att det blir väsentligt färre fall i vilka utländsk rätt skall tillämpas. En stickprovsundersökning under år 2002 pekar mot att det av de par som i dag begär intyg från Utrikesdepartementet är mindre än 20 procent som skulle ha

gjort det om de föreslagna lagvalsreglerna varit i kraft. Det kan därför ifrågasättas om det finns tillräckliga skäl att behålla denna möjlighet.

I huvudsak är det tre grupper av sökande som kommer att behöva visa vilka äktenskapshinder som finns i en annan stats lag. För det första är det par som avser att gifta sig under en tillfällig vistelse i Sverige, exempelvis under en turistresa. För det andra är det personer som vistas här under något längre perioder, men som inte har för avsikt att bo i landet annat än tillfälligt. Det kan exempelvis röra sig om personer som studerar eller arbetar här en begränsad tid eller personer som tidvis vistas i Sverige på grund av att de har egendom här. För det tredje är det de som vistas här i landet och söker permanent uppehållstillstånd.

För de två förstnämnda grupperna får det anses rimligt att kräva att den som vill gifta sig i Sverige själv sörjer för att från hemvistlandet eller medborgarskapslandet skaffa samtliga intyg som krävs för att styrka sin rätt att gifta sig enligt det landets lag. De personer det är fråga om torde vanligen inte ha någon större svårighet att skaffa sådana intyg, antingen direkt från en myndighet i det andra landet eller genom ambassad eller konsulat i Sverige. Det kan också antas att de oftast har möjlighet att i stället gifta sig i det andra landet om detta skulle visa sig svårt.

För den tredje gruppen kan situationen vara annorlunda. Asylsökande som flytt från ett land saknar ibland helt möjligheter att prestera någon utredning som kan ligga till grund för hindersprövningen. En möjlighet som den nuvarande att få ett intyg från Utrikesdepartementet kan då vara av stort värde för den enskilde. Det bör dock framhållas att de föreslagna reglerna om lagvalet innebär att hindersprövningen kan ske enligt enbart svensk lag om det finns särskilda skäl för det. En omständighet som kan bidra till att myndigheten gör ett sådant undantag kan vara just att det inte kan utredas om det finns ett hinder mot äktenskapet enligt tillämplig utländsk lag. Exempelvis kan uppgifter i de handlingar som kunnat anskaffas vara svårtydda eller motstridiga. Genom tillämpning av denna undantagsregel

kan det undvikas att parterna hindras att ingå äktenskap i situationer då detta skulle framstå som oskäligt. Vidare kan det noteras att det i andra jämförbara länder är vanligt att det inte är möjligt att få ett intyg av det slag som diskuteras och att asylsökande får vänta med att ingå äktenskap till dess uppehållstillstånd beviljats.

Vad som anförts leder till slutsatsen att det med föreslagen ordning i fråga om lagvalet inte längre finns tillräckliga skäl för att låta svensk myndighet utfärda intyg om förekommande äktenskapshinder i utländsk rätt. Denna verksamhet bör därför avvecklas.

8.4 Enhetlig ordning för prövning av frågor om tillstånd att ingå äktenskap, m.m.

Förslag: Handläggningen av ärenden om tillstånd till äktenskap och tillstånd till registrering av partnerskap som i dag prövas av regeringen flyttas till länsstyrelse.

Skälen för förslaget: Enligt nuvarande ordning prövar regeringen dels frågor om tillstånd för underårig att ingå äktenskap i de fall den underårige har hemvist i utlandet, dels frågor om tillstånd för halvsyskon att ingå äktenskap eller att registrera partnerskap. Regeringens beslut kan inte överklagas. Länsstyrelsen prövar å andra sidan frågor om tillstånd för underårig att ingå äktenskap i de fall den underårige har hemvist i Sverige. Länsstyrelsens beslut kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Ordningen för tillståndsprövningen bör vara enhetlig. Det finns inga principiella skäl att ha handläggningen av ärendena uppdelad på nuvarande sätt. Den fråga som skall prövas är av rättslig natur och av väsentlig betydelse för den enskilde (jfr prop. 1983/84:120). De ärenden som nu handläggs av regeringen bör därför föras över till länsstyrelse.

Det kan antas att frågan om tillstånd att ingå äktenskap eller att registrera partnerskap vanligen väcks i samband med en kon-

takt med skattemyndigheten angående hinderprövningen. Ur den enskildes perspektiv är det därför enklast om behörigheten att pröva en tillståndsfråga liksom hinderprövningen i första hand anknyter till sökandens folkbokföringsort. Motsvarande skäl kan anföras för att socialnämnds yttrande i ärende angående underårig i första hand skall lämnas av socialnämnden i den kommun där den underårige är folkbokförd.

De dispensärenden där sökanden inte är folkbokförd i landet är relativt få, men aktualiserar frågor som kräver viss erfarenhet av ärendeslaget. Handläggningen av dessa ärenden bör därför vinna på att samlas till en länsstyrelse. Länsstyrelsen i Stockholms län handlägger i dag en betydande andel av tillståndsärendena och kan förväntas ha den rutin som krävs för uppgiften.

8.5 Krav på särskilda skäl för tillstånd att ingå äktenskap före 18 års ålder

Förslag: Tillstånd till äktenskap skall meddelas den som är under 18 år endast om det finns särskilda skäl.

Skälen för förslaget: I äktenskapsbalken anges det inte under vilka förutsättningar dispens från ålderskravet kan meddelas.

I prop. 1973:32 (s. 95) anförde det föredragande statsrådet att bestämmelsen om 18 år som en principiell äktenskapsgräns markerar att en sådan samlevnad där endera parten eller båda är under 18 år är mindre önskvärd. Den som är under 18 år har i allmänhet inte nått den mognad som fordras för att självständigt ta ställning till de problem av personlig och ekonomisk art som uppkommer i en stadigvarande samlevnad, framhöll statsrådet.

Dessa uttalanden om grunden för ålderskravet är fortfarande av relevans för dispensprövningen. Det finns dock ett behov av att det i lagen kommer till klart uttryck att det endast är i undantagsfall som dispens skall meddelas och att det framgår att det endast är särskilda omständigheter som skall ge anledning till

undantag. I lagen bör därför föreskrivas att tillstånd skall meddelas endast om det finns särskilda skäl.

Varje enskilt dispensärende måste avgöras efter en sammanvägning av samtliga omständigheter i just det fallet. En självklar utgångspunkt för prövningen är att den underåriges eget bästa skall vara bestämmande vid avgörandet. Endast om förhållandena är sådana att det är särskilt angeläget att äktenskap kan ingås bör dispens meddelas.

Utöver en bedömning av om den unge har en sådan särskild mognad som krävs bör det i prövningen bl.a. tas ställning till vilken betydelse ett äktenskap skulle ha för den unges utveckling, familjeliv, utbildning och sociala förhållanden i övrigt. Sökandens ålder, vårdnadshavarnas inställning samt i förekommande fall graviditet eller föräldraskap är andra faktorer som bör beaktas.

En ökad tillämpning av svensk lag vid hindersprövningen medför att tillämpningsområdet för regeln om dispens från ålderskravet också ökar. De utländska medborgare i åldern 15–17 år som med nuvarande ordning hindersprövas enligt annat lands lag och kan ingå äktenskap utan tillståndsprövning kommer inte att kunna göra det med de lagändringar som föreslås. En del nya sökande kan förväntas ur denna grupp.

Med hänsyn till den stora andelen utländska medborgare bland sökandena finns det anledning att särskilt överväga vilken betydelse det bör ha att en sökande har sitt ursprung i en annan kulturell miljö än den svenska eller tillhör en grupp med annan syn på tidiga äktenskap än den som kommer till uttryck genom åldersgränsen i äktenskapsbalken.

I fråga om uppehållstillstånd på grund av äktenskap har det tidigare framhållits att ett generellt accepterande av äktenskap med underåriga utländska medborgare skulle stå i klar strid mot grundläggande svenska sociala värderingar beträffande barns och ungdomars rätt till en självständig utveckling och rätt till utbildning, deras rätt att själva träffa livsavgörande beslut samt strävandena mot jämställdhet mellan könen (prop. 1983/84:144 s. 75).

I linje med detta ställningstagande bör det i dispensärendena inte accepteras som ett avgörande skäl för bifall att den underårige tillhör en grupp som förespråkar en annan norm än den som lagen ställer upp. Motsatt ståndpunkt skulle leda till att ungdomar inom vissa minoritetsgrupper generellt undantas från den värdegrund och det skydd som lagen ger uttryck för.

I författningskommentaren behandlas den praktiska tillämpningen av den ändrade bestämmelsen närmare.

9 Ny regel om erkännande av utländska äktenskap

Förslag: Ett utländskt äktenskap erkänns inte i Sverige om det har ingåtts under tvång eller om minst en av parterna hade anknytning till Sverige och det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag vid den tidpunkt då det ingicks. Undantag görs dock om det finns särskilda skäl att erkänna äktenskapet.

Skälen för förslaget: Svensk rätt intar en relativt liberal ståndpunkt i fråga om erkännande av i utlandet enligt utländsk lag ingångna äktenskap. Ett viktigt motiv för att i stor utsträckning erkänna sådana äktenskap är att det kan orsaka stora problem om en person som har ingått äktenskap i ett land inte kan räkna med att bli betraktad som gift också i andra länder. För den enskilde kan det få både vittgående och betungande konsekvenser om ett äktenskap inte erkänns. Parterna har naturligen ofta hunnit inrätta sig efter att de är gifta. Har en längre tid förflutit och barn fötts är det uppenbart att de i vart fall för förfluten tid har behov av den rättsliga reglering de utgått från varit tillämplig beträffande dem. Att då betrakta dem som ogifta kan vara förenat med sådana olägenheter för dem och deras eventuella barn att det överväger det allmänna intresset av att äktenskap inte skall ingås i strid mot de i lagen föreskrivna hindren.

Huvudregeln om erkännande underlättar för enskilda och även för myndigheter att med säkerhet bedöma vilka rättsliga förutsättningar som kommer att vara rådande i frågor som anknyter till makarnas relation.

Svenska regler om ogiltighetsförklaring och återgång av äktenskap på grund av materiella äktenskapshinder och tvång har en gång utmönstrats ur svensk lag på grund av överväganden av i huvudsak motsvarande slag.

En regel som innebär att ett utländskt äktenskap fränkänns giltighet på grund av att det inte är förenligt med svenska äktenskapshinder framstår mot angiven bakgrund inte som önskvärd. Å andra sidan måste det beaktas att den rådande ordningen innebär att det är mycket enkelt för en person som i och för sig har en stark anknytning till Sverige, men även anknytning till ett annat land, att undvika ett äktenskapshinder enligt svensk lag. Tillåter lagen i det andra landet äktenskapet finns det inget som hindrar att äktenskapet ingås där. Under förutsättning att det ingåtts i formellt riktig ordning kan det sedan komma att bli betraktat som giltigt i Sverige. Det kan inte uteslutas att agerande av detta slag skulle förekomma efter sådana ändringar som nu har föreslagits i fråga om lagvalet. Visserligen kan ordre public-förbehållet i 7 kap 4 § 1904 års lag i stor utsträckning tillämpas för att undvika stötande resultat. Vill man, som i fråga om ålderskravet, effektivt motverka kringgående av den svenska lagen är det dock inte tillräckligt att stanna vid det som kan anses uppenbart strida mot grunderna för den svenska rättsordningen.

I fråga om utländska äktenskap finns det generellt sett inte någon garanti för att frivilligheten i äktenskapet är säkerställd genom formerna för dess ingående på samma sätt som i svensk lag. Man torde inte heller kunna utgå från att äktenskapet betraktas som formellt ogiltigt i det land där det ingåtts enbart på den grunden att någon av parterna saknat vilja att ingå det.

Med stöd av det generella ordre public-förbehållet skall man i praktiken kunna bortse från ett äktenskap som har ingåtts under tvång. En uttrycklig och preciserad regel som undantar tvångs-äktenskap från erkännande tydliggör dock på ett helt annat sätt att den svenska rättsordningen inte accepterar sådana äktenskap och fäster uppmärksamhet på frågan i rättstillämpningen.

Anförda skäl talar med övervägande styrka för att det vid sidan av den generella ordre public-regeln införs en särskild

bestämmelse om att utländska äktenskap inte skall erkännas i situationer av det slag som berörts. Tillämpningsområdet för en sådan regel bör, med hänsyn till de negativa konsekvenser som kan uppstå och de skilda situationer som kan finnas, göras så snävt som möjligt.

Beträffande tvångsäktenskap är det inte rimligt att avgränsa tillämpningen till vissa situationer. Eftersom det rör sig om en brist i förutsättningarna som vanligen inte är synlig är det dock tydligt att det för att frågan skall bli aktuell krävs att tvånget påtalas.

Bestämmelsen bör i övrigt, beträffande äktenskapshinder, inte ta sikte på annat än de situationer där omständigheterna typiskt sett är sådana att det kan befaras att parterna agerat för att undvika äktenskapshinder i den svenska lagen.

Parternas avsikt att kringgå kunde i och för sig ställas upp som ett särskilt rekvisit. Krävs det, som i motsvarande schweiziska regel, att avsikten är uppenbar kan tillämpningsområdet göras snävare än annars. En regel med ett sådant subjektivt rekvisit förefaller dock svår att tillämpa. Det bedöms därför som lämpligare att i regeln knyta an till endast sådana omständigheter som är objektivt iakttagbara.

Det kan inte anses berättigat att låta den här diskuterade regeln omfatta ett äktenskap som ingåtts i enlighet med andra normer än de svenska om det vid den tidpunkt äktenskapet ingicks inte fanns skäl för parterna att överväga att äktenskapets giltighet skulle komma att bedömas enligt svensk lag. Endast de fall där det funnits en betydande anknytning till Sverige då äktenskapet ingåtts bör därför träffas av regeln. En lämplig avvägning är att anknytningen skall ha varit av det slaget att en hindersprövning för svensk vigsel skulle ha skett med tillämpning av enbart svensk lag.

Ett kringgående förutsätter att förhållandena vid tidpunkten för äktenskapets ingående varit sådana att äktenskapet inte skulle ha kunnat ingås om äktenskapshindren i svensk lag hade beaktats. Regeln bör därför också innehålla ett sådant krav.

I vissa fall skulle tillämpningen av en regel med det innehåll som nu beskrivits leda till ett resultat som inte är rimligt. Utan möjlighet att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet kan konsekvenserna av bestämmelsen bli alltför vittgående. Det är därför nödvändigt att till preciseringen av de fall i vilka erkännande skall vägras foga en möjlighet till undantag på grund av särskilda skäl.

Den omständighet som skulle ha hindrat äktenskapet enligt svensk lag kan senare ha ändrats så att det vid tidpunkten för bedömningen inte längre finns något hinder. Beträffande det fall att hindret bestått i ett tidigare ingånget äktenskap framstår det inte som påkallat att betrakta det senare äktenskapet som ogiltigt om det tidigare äktenskapet upplösts. Undantag bör därför kunna göras i denna situation. Det förhållandet att en underårig senare kommer upp i den ålder då äktenskap är tillåtet bör däremot inte medföra att äktenskapet erkänns som giltigt. I annat fall får regeln inte avsedd effekt i fråga om barnäktenskap. Huvudskälet mot giftermål före 18 års ålder är att den unge inte är mogen att göra de överväganden detta är förenat med. Legitimeras ett för tidigt ingånget äktenskap enbart på den grunden att 18-årsdagen inträtt får den unge inte tillfälle att i mogen ålder ta ställning i frågan om att ingå äktenskap. Den ursprungliga bristen kan således sägas kvarstå oberoende av personens stigande ålder.

Frågan om erkännande kan i vissa fall bli aktuell först en lång tid efter vigseln och anknytningen till Sverige kan under mellantiden ha varit mycket svag. Parterna kan då ha inrättat sig efter att de är gifta. Om ett nekat erkännande kan antas få allvarliga negativa konsekvenser för dem bör det finnas möjlighet att erkänna äktenskapet. I vissa situationer bör ett äktenskap som annars skulle fränkännas giltighet enligt huvudregeln kunna erkännas av hänsyn till barn som mannen och kvinnan har tillsammans.

Behov av att göra undantag kan också finnas i fall då det skulle ha funnits möjlighet till dispens från ett äktenskapshinder i svensk lag, men den saken inte prövats.

Av partnerskapslagen 1 kap. 9 § tredje stycket följer att den föreslagna bestämmelsen blir tillämplig även i fråga om partnerskap registrerade av utländsk myndighet.

10 Förbättrade möjligheter att upplösa otillåtna äktenskap

Förslag: Om någon har gift sig under tvång eller före 18 års ålder utan tillstånd skall denne ha rätt till omedelbar skilsmässa. Även allmän åklagare skall kunna föra talan om äktenskapsskillnad i sådana fall.

Skälen för förslaget: Den enda begränsning som råder i fråga om rätt till äktenskapsskillnad är att en betänketid måste löpa i vissa fall. Rätt till omedelbar äktenskapsskillnad finns dock om äktenskapet ingåtts i strid med ett äktenskapshinder som man inte kan få dispens från.

Visserligen kan det sägas att betänketiden inte är någon betungande inskränkning i rätten till äktenskapsskillnad. Samma skäl som talar för den rätt till omedelbar skilsmässa som nu finns vid indispensabla äktenskapshinder kan dock anföras för att samma rätt skall finnas om äktenskapshindret i fråga om ålder åsidosatts eller äktenskapet visar sig ha ingåtts under tvång. Även från allmän synpunkt kan det vara lika angeläget att upplösa ett äktenskap i dessa fall.

I vissa situationer ter det sig rent av stötande att kräva att betänketid skall iakttas. Som exempel kan nämnas det fallet att en make har dömts för olaga tvång för att han eller hon har tvingat fram giftermålet samt det fallet att ett äktenskap har ingåtts med någon som är mycket ung.

Vidare är det lämpligt att möjligheten att vinna omedelbar äktenskapsskillnad och att upplösa äktenskapet genom talan av åklagare motsvarar vad som gäller i fråga om erkännande av utländska äktenskap. Med den möjlighet att vägra erkännande som

föreslås kan ett tvångsäktenskap eller ett för tidigt äktenskap med omedelbar verkan bli betraktat som ogiltigt. Det finns inte något principiellt skäl att upprätthålla ett krav på betänketid om ett motsvarande svenskt äktenskap kommit till stånd. Det allmännas intresse av att äktenskapet inte består är detsamma.

Det nu sagda talar för att 5 kap 5 § äktenskapsbalken ändras så att även tvång att ingå äktenskapet och åsidosättande av äktenskapshindret beträffande ålder ger rätt till omedelbar äktenskapsskillnad. Åklagarens rätt att föra talan bör omfatta även dessa fall.

Det är en grundläggande förutsättning för äktenskapet att det ingås av parternas fria vilja. Genom möjligheten till omedelbar äktenskapsskillnad om äktenskapet ingåtts under tvång blir det än mer tydligt att ett sådant äktenskap inte accepteras av den svenska rättsordningen. För att möjligheten skall vara praktiskt användbar bör det dock inte ställas alltför höga beviskrav i frågan om tvång förekommit. Med tanke på det obehag som torde vara förknippat med en talan av detta slag finns det inte anledning att anta att det skulle inbjuda till missbruk av regeln.

Åklagaren tillvaratar det allmännas intresse av att upplösa äktenskap som inte är önskvärda. Eftersom ett äktenskap i vissa fall bör accepteras av samhället trots att det har ingåtts i strid mot äktenskapshinder har åklagaren dock inte någon absolut skyldighet att föra talan i de fall där det kan ske enligt nuvarande regler (prop. 1973:32 s. 144). I de situationer som åklagaren nu föreslås få möjlighet att föra talan i är det än tydligare att åklagaren har att göra en intresseavvägning. Åklagaren måste överväga vilka negativa konsekvenser en framtvingad upplösning av äktenskapet kan få för de personer som berörs av det. Upplösning skall eftersträvas om det är påkallat av omsorg om den enskilde eller om det från allmän synpunkt framstår som stötande att låta äktenskapet bestå.

Åklagaren bör som underlag för sin bedömning kunna inhämta yttrande från socialnämnden i de fall äktenskap ingåtts av någon som är under 18 år.

I sammanhanget kan det nämnas att den föreslagna utökade tillämpningen av enbart svensk lag vid hindersprövning för vigsel inför svensk myndighet inte hindrar att bestämmelsen i 3 kap. 4 § 1904 års lag om beaktande av medborgarskapslandets lag i vissa fall i fråga om äktenskapsskillnad kvarstår oförändrad. Bestämmelsen torde i första hand vara av betydelse i de fall äktenskapet har ingåtts i utlandet enligt utländsk lag.

11 Förbättrad kontroll m.m.

11.1 Förbättrad kontroll av vigselförrättare

Förslag: Vid registrering av äktenskap skall skattemyndigheten kontrollera att särskilt förordnade vigselförrättare inte har åsidosatt hindersprövningen. Upptäcks ett sådant förhållande skall den myndighet som förordnat vigselförrättaren underrättas. I vissa fall skall även allmän åklagare underrättas.

Skälen för förslaget: Nuvarande regler bygger på förutsättningen att det till vigselförrättare utses endast personer som har betryggande kunskaper om de bestämmelser som skall tillämpas och att den organisation vigselförrättaren verkar i – domstol, trossamfund, länsstyrelse eller utrikesförvaltning – har en sådan stadga och sådana rutiner att reglernas efterlevnad är säkerställd. Reglerna innefattar också vissa garantier för att en vigselförrättare som åsidosatt reglerna kan bli fräntagen uppgiften. I dessa delar får systemet anses tillfredsställande. Ingripande mot vigselförrättare som missköter sitt uppdrag är dock beroende av att förhållandet uppmärksammas och kommer till uppdragsgivarens kännedom.

I praktiken utövar skattemyndigheten i samband med införande av uppgifter om äktenskap i folkbokföringsregistret en viss kontroll av att hindersprövningen inte har åsidosatts. Skattemyndigheten är dock inte skyldig att utföra någon kontroll eftersom varken hindersprövningen i sig eller frånvaron av

materiella äktenskapshinder är nödvändiga förutsättningar för uppkomsten av ett giltigt äktenskap.

Eftersom kontrollen är av avgörande betydelse för att förebygga kringgående av äktenskapshindren eller försummelser att iaktta dessa och för att länsstyrelser och Kammarkollegiet skall kunna ingripa mot vigselförrättare bör den göras obligatorisk. Det finns anledning att anta att man därigenom effektivt förhindrar en upprepning av sådana förseelser. Det synes dock inte motiverat att låta skyldigheten omfatta vigslar av personer som i följd av sin befattning fungerar som vigselförrättare, d.v.s. domare, präster och personal inom utrikesförvaltningen. Dessa verkar i organisationer som har så betryggande rutiner att kontrollen framstår som överflödig.

För att göra det möjligt för åklagare att ingripa med talan om äktenskapsskillnad bör skattemyndigheten även underrätta åklagaren när förutsättningar för sådan talan finns.

11.2 Förbättrad kontroll av trossamfund med vigselrätt

Förslag: I samband med att ett förordnande att vara vigselförrättare i annat trossamfund än Svenska kyrkan återkallas på grund av bristande kunskaper eller på grund av att uppdraget missköts skall Kammarkollegiet alltid utreda om det finns grund för att återkalla samfundets vigselrätt.

Skälen för förslaget: Den myndighetsutövning som anförts tros samfunden genom tillståndet att förrätta vigsel är av väsentlig betydelse för både de enskilda och samhället. Tillämpningen av de bestämmelser som reglerar vigselförfarandet är inte komplicerad och att de följs bör därför utan svårighet kunna säkerställas av en organisation som tar ansvar för det. Kravet på hur uppgiften fullgörs måste därför ställas högt.

Kammarkollegiet får kännedom om eventuella missförhållanden främst genom underhandskontakter från andra myndigheter. Genom den obligatoriska kontroll som föreslås i föregående

avsnitt kan det förväntas att de flesta försummelser med anknytning till hindersprövningen kommer till myndighetens kännedom. Det kan också röra sig om andra brister i organisationen. Som exempel kan tas det tidigare omnämnda förhållandet att vigselförrättare och samfund i sin verksamhet inte på ett tillräckligt tydligt sätt har gjort skillnad mellan sådana religiösa ceremonier som inte har någon rättsverkan och civilrättsligt giltiga vigselförrättningar.

Frågan om återkallelse av vigselförrättare aktualiseras i första hand i samband med att det påtalas att en vigselförrättare har gjort något fel. Att en vigselförrättare vid ett tillfälle misskött sitt uppdrag behöver naturligtvis inte ha sin grund i något förhållande som samfundet råder över. Det kan dock vara en indikation på missförhållanden. Är det fråga om mer än en allvarlig försummelse inom några års tid torde det inte så sällan vara ett tecken på att det finns så allvarliga brister inom samfundets organisation att det inte bör ha vigselförrättare.

Utredningen i ett ärende om återkallelse av en vigselförrättares förordnade är begränsad till frågor som rör vigselförrättaren. Kammarkollegiet undersöker i viss utsträckning även samfundets rutiner i anslutning till dessa fall. Det är dock angeläget att varje sådant fall där återkallelse sker på grund av att vigselförrättaren inte längre uppfyller lagens kunskapskrav eller har misskött sitt uppdrag också föranleder att det utreds hur samfundets vigselverksamhet är organiserad. Det bör därför i lagen uttryckligen anges att Kammarkollegiet vid sådana återkallelser av en vigselförrättares förordnande skall utreda om det finns grund för att återkalla samfundets vigselförrättare. Genom att göra en sådan utredning obligatorisk markeras också vikten av vigselförrättarnas uppdrag.

11.3 Andra åtgärder

I fråga om att förbättra situationen för unga som på grund av sina familjeförhållanden tvingas in i tidiga äktenskap inskränker sig de nu berörda åtgärderna i huvudsak till de civilrättsliga

delarna. Det mest verksamma sättet att förändra handlingsmönstren som leder till övergrepp mot ungdomar i dessa situationer ligger dock sannolikt i andra åtgärder. Ett samlat arbete för att påverka förhållandena pågår över ett brett fält. Framför allt rör det sig om sådant som hör till integrations- och jämställdhetsarbetet och attitydpåverkan inom socialtjänst och skola.

Aktuella initiativ på området finns redovisade i regeringens skrivelser 2001/02: 129 Integrationspolitik för 2000-talet och 2001/02:166 Barnpolitiken – arbetet med strategin för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter. En samlad beskrivning av åtgärder finns också i faktabladet Regeringens insatser för utsatta flickor i patriarkala miljöer (Näringsdepartementet, art.nr 2002.007).

Nämnas kan att Integrationsverket under år 2002 särskilt skall belysa uppväxtvillkoren för barn och ungdomar med invandrarbakgrund. Verket har fått regeringens uppdrag att redovisa goda exempel och metoder för att förebygga konflikter mellan individen och familjen där orsakerna kan vara patriarkala normer. Integrationsverket har avsatt medel för projekt som rör jämställdhet mellan könen och som syftar till att förbättra livsvillkoren för flickor i utsatta situationer. Vidare kan det nämnas att det pågår arbete med ett förslag till förstärkt skydd för barn och ungdomar i utsatta situationer. Arbetet är inriktat mot frågor kring fysisk och psykisk misshandel och förändringar i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Det övervägs hur möjligheterna att gripa in och ge stöd till utsatta flickor kan förtydligas. Arbete pågår också med att ta fram förslag till ändringar av bestämmelserna om besöksförbud. I departementspromemorian Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer (Ds 2001:73) har det föreslagits ändringar som bl.a. utvidgar möjligheterna till besöksförbud. En utredare har tillsatts för att utreda ramen för ett program till skydd för bevispersoner m.fl. Utredaren har i delbetänkandet Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer (SOU 2002:71) presenterat en handlingsplan med ett antal åtgärder som syftar till att

förstärka skyddet för våldsutsatta kvinnor och andra närstående. Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen och Domstolsverket har fått i uppdrag av regeringen att utbilda sin personal i brottsofferfrågor. Socialtjänstens ansvar för stöd och hjälp till brottsoffer har förtydligats och Socialstyrelsen har fått i uppdrag att bedriva ett utvecklingsarbete till stöd för socialtjänsten i dess arbete med brottsoffer. Socialstyrelsen har på uppdrag av regeringen också försett alla berörda enheter inom den kommunala socialtjänsten med ett underlag till arbetet för utsatta flickor (se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/2002). För att stärka och stödja kommunernas och skolornas kunskap och kompetens skall lärare och pedagoger utbildas i jämställdhet och genusvetenskap. Det skall finnas minst en sådan kvalificerad resursperson i varje kommun år 2004.

Inom det nordiska området övervägs för närvarande efter initiativ i Nordiska rådet en samordning av åtgärder mot tvångs- äktenskap i de nordiska länderna.

12 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Förslag: De föreslagna författningsändringarna skall träda i kraft den 1 januari 2004. Äldre föreskrifter skall tillämpas i fråga om hindersprövning som begärts före ikraftträdandet. Undantaget i fråga om erkännande av utländska äktenskap och den ändrade bestämmelsen om äktenskapsskillnad i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken skall tillämpas endast beträffande äktenskap som ingåtts efter ikraftträdandet.

Skälen för förslaget: Ändringarna bör kunna träda i kraft den 1 januari 2004.

Övergångsbestämmelser behövs endast för ändringarna i 1904 års lag och ändringen i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken.

För hindersprövningen bör det i tydlighetens intresse föreskrivas att en ansökan om hindersprövning som gjorts före ikraftträdandet kommer att prövas enligt de regler som då gällde. Eftersom ett intyg om hindersprövning kan användas för vigsel inom en tid av fyra månader kommer det i vissa fall att kunna förrättas en vigsel efter tidpunkten för ikraftträdandet som det hade funnits hinder mot om hindersprövningen begärts efter den tidpunkten. Uppkommer det vid en vigsel fråga om det finns ett hinder mot äktenskapet som inte har uppmärksamrats vid hindersprövningen får likaså den frågan bedömas med tillämpning av de regler som gällde då hindersprövningen begärdes.

Regeln om undantag från erkännande av utländska äktenskap tar främst sikte på de fall där det kan befaras att det har funnits en avsikt att undvika effekterna av den nya reglering i fråga om lagvalet som föreslås. Med hänsyn härtill och vad som generellt

sett talar emot en retroaktiv verkan bör tillämpningen inskränkas till äktenskap ingångna efter ikraftträdandet.

För tidigare ingångna äktenskap får frågan om erkännande bedömas med ledning av enbart den allmänna ordre public-regeln.

Inte heller lagändringen i 5 kap. 5 § äktenskapsbalken bör ges retroaktiv verkan. Tillämpningen bör därför inskränkas till äktenskap ingångna efter ikraftträdandet.

13 Ekonomiska konsekvenser

Bedömning: De föreslagna författningsändringarna leder inte till några ökade kostnader för det allmänna.

Skälen för bedömningen: Lagvalsreformen innebär att hinderprövningen förenklas. Antalet ärenden där prövningen förenklas kan uppskattas till flera tusen per år. En besparing bör därför kunna göras i handläggningen av dessa ärenden. Utrikesdepartementets verksamhet med att utfärda bevis om äktenskapshinder i annat lands lag upphör, vilket även det ger en viss minskning av statens kostnader.

Ändringarna i fråga om dispens från kravet på hinderprövning enligt utländsk lag, erkännande av utländska äktenskap samt ökad kontroll i samband med svenska vigslar kan inte antas leda till annat än försumbara kostnadsökningar. De tillståndsärenden som enligt förslaget fortsättningsvis skall handläggas av länsstyrelse i stället för regeringen är inte fler än en handfull per år. Ett ökat antal ansökningar om dispens från ålderskravet kan förväntas då det inte längre blir möjligt för vissa utländska medborgare i åldersgruppen 15–17 år att gifta sig utan sådan dispens. Med ledning av tillgänglig statistik kan antalet ytterligare ansökningar inte uppskattas bli fler än några tiotal per år. Ökningen av det antal ärenden som efter överklagande kommer att handläggas i förvaltningsdomstol uppgår sannolikt högst till något tiotal. Sammantaget förväntas de nu nämnda ändringarna leda till endast en marginell kostnadsökning. Kostnadsökningen skall finansieras inom befintliga ramar.

Kostnadsbesparingarna vid hinderprövningen bedöms med stor marginal överväga nämnda kostnadsökningar.

14 Författningskommentar

14.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

2 kap. Äktenskapshinder

1 § Den som är under 18 år får inte ingå äktenskap utan tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 §. Tillstånd får meddelas endast om det finns särskilda skäl.

Paragrafen innehåller bestämmelsen om lägsta äktenskapsålder. Utgångspunkten är att mannen och kvinnan skall ha uppnått myndighetsåldern för att kunna gifta sig. Dispens från detta krav kan dock beviljas. Genom ändringen av paragrafen har regeln om vilken myndighet som skall pröva en ansökan om dispens flyttats till 15 kap. 1 § samt ett krav på särskilda skäl för dispens införts. Övervägandena finns i avsnitt 8.4 och 8.5.

Av 15 kap. 1 § och kommentaren till den paragrafen framgår vad underlaget för bedömningen av dispensfrågan skall bestå i.

Av kravet på särskilda skäl följer att det endast är särskilda omständigheter som skall ge anledning till undantag. Som tidigare nämnts måste varje enskilt dispensärende avgöras efter en sammanvägning av samtliga omständigheter i just det fallet. En självklar utgångspunkt för prövningen är att den underåriges eget bästa skall vara bestämmande vid avgörandet.

Allmänt sett bör det för att tillstånd skall meddelas krävas starkare skäl ju yngre den sökande är. Det får, om inte annat på

grund av gällande straffbestämmelser, förutsättas att dispens inte meddelas för personer som är under 15 år. Enbart det förhållandet att den underårige snart kommer att fylla 18 år bör inte utgöra skäl för dispens.

Bland övriga omständigheter bör det särskilt framhållas att betydelsen av äktenskapet för den unges personliga utveckling och sociala förhållanden, inte minst eventuella återverkningar på den unges utbildning, skall beaktas. Om ingåendet av äktenskapet skulle riskera att försvåra slutförandet av den underåriges grundläggande utbildning, till vilken även gymnasieutbildning i dag får räknas, talar det emot att dispens skall meddelas.

Som nämnts i övervägandena bör det inte accepteras som ett avgörande skäl för bifall att den underårige tillhör en grupp som förespråkar en annan norm än den som lagen ställer upp. Detta innebär att det exempelvis inte bör anses vara ett tillräckligt skäl för tillstånd att den underårige eller dennes familj uttrycker ett önskemål om att följa traditionerna inom en viss kultur eller vissa religiösa sedvänjor.

En annan sak är att det i ett individuellt fall kan vara så att den underårige i sitt sociala sammanhang befinner sig i en särskilt svår situation, exempelvis på grund av graviditet. En del av problemet kan då vara just värderingarna inom en grupp som den underårige tillhör. Hänsynen till individen kan i ett sådant fall medföra att tillstånd till äktenskap bör meddelas. Det innebär dock inte att det allmänt godtas att personer inom just den gruppen ingår äktenskap före 18 års ålder.

Det en förutsättning för tillstånd att den underårige har en sådan särskild personlig mognad att han eller hon har möjlighet att inse konsekvenserna av att ingå ett äktenskap. Det måste också vara klarlagt i ärendet att valet att ingå äktenskap är den underåriges eget.

Vårdnadshavarnas inställning är främst av betydelse i det fall de motsätter sig äktenskapet. Det bör inte vara ett tillräckligt skäl för dispens att vårdnadshavarna är positivt inställda. Om det framkommer att det är fråga om ett arrangerat äktenskap finns det anledning att särskilt undersöka att den underårige handlar

av fri vilja och inte är utsatt för påtryckningar av ett sådant slag som inte kan accepteras. Med tanke på risken för att det finns sådana påtryckningar bör det närmast anses tala emot en dispens om det framgår att andra än den unge själv är drivande i frågan.

3 § Äktenskap får inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon.

Halvsyskon får inte ingå äktenskap med varandra utan tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 §.

I paragrafen anges äktenskapshindren på grund av nära släktskap. Halvsyskon får endast gifta sig efter dispens.

Dispensärenden av detta slag handläggs för närvarande av regeringen. Genom hänvisningen till 15 kap. 1 § sammanförs instansordningen för prövningen med den för ärenden om dispens från ålderskravet. Länsstyrelse skall därmed pröva ärendena och överklagande kan ske till allmän förvaltningsdomstol. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.

Sedan möjligheten till dispens infördes år 1974 har antalet ärenden varit relativt få och några andra bedömningsgrunder än vad som följer av uttalanden i lagens förarbeten har inte utvecklats i regeringens praxis (se prop. 1973:32 s. 99 och LU 1973:20 s. 81 f.)

De föreslagna förändringarna av reglerna om tillämplig lag vid hindersprövning kan medföra att risken för att den svenska vigselmöjligheten används för att kringgå annat lands lag ökar. Detta bör kunna få betydelse för prövningen av tillståndsärendena. Om en sökande som är utländsk medborgare nyligen bytt hemvistland bör det därför beaktas om det finns hinder mot äktenskapet i ursprungslandet och uppgifter som tyder på att sökanden kommer att flytta tillbaka dit när äktenskapet väl ingåtts. En sådan omständighet kan tala för att ansökan bör avslås.

Vad underlaget för bedömningen skall bestå i framgår av vad som sägs i 15 kap. 1 § och kommentaren till den paragrafen.

4 kap. Vigsel

8 § Vigselförrättaren skall genast sända underrättelse om vigseln till den skattemyndighet som har gjort hindersprövningen.

Om vigsel har förrättats efter hindersprövning som gäller här i riket enligt 2 § förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap skall underrättelse sändas till den skattemyndighet inom vars verksamhetsområde vigseln ägt rum.

Vid underrättelse om vigsel från en av länsstyrelse eller Kammarkollegiet förordnad vigselförrättare skall skattemyndigheten kontrollera att vigseln föregåtts av hindersprövning. Har en sådan prövning inte skett eller har vigseln förrättats trots att det funnits ett äktenskapshinder skall skattemyndigheten sända underrättelse om förhållandet till den myndighet som förordnat vigselförrättaren. I fall som avses i 5 kap. 5 § första stycket skall skattemyndigheten även underrätta allmän åklagare.

I paragrafens första och andra stycke upptas bestämmelser om underrättelser till skattemyndighet som sedan ligger till grund för ändringar av uppgifter i folkbokföringsregistret. I det föreslagna nya tredje stycket föreskrivs att skattemyndigheten då den mottar dessa underrättelser skall göra en kontroll. Vidare föreskrivs att skattemyndigheten skall rapportera eventuella försummelser beträffande hindersprövningen till de myndigheter som svarar för de särskilt förordnade vigselförrättarna. Skattemyndigheten skall också underrätta allmän åklagare i de fall som avses i 5 kap. 5 § första stycket, dvs. de fall där åklagaren kan föra talan om äktenskapsskillnad. Övervägandena finns i avsnitt 11.1.

Skattemyndigheten har som regel gjort den hindersprövning som föregått vigseln och underlaget för kontrollen är då omedelbart tillgängligt. I de undantagsfall då hindersprövningen skett hos annan myndighet kan det bli nödvändigt att begära in underlag för kontrollen. Normalt bör dock rutinen vara sådan att intyget om hindersprövning är dokumenterat i anslutning till vigselförrättarens underrättelse om vigseln.

Det är som regel tillräckligt att skattemyndigheten kontrollerar att innehållet i intyget om hindersprövning varit sådant att det inte hindrat vigseln. Har hindersprövning inte skett eller framkommer det misstanke om att hindersprövningen varit oriktig får dock skattemyndigheten, för att kunna avgöra om underrättelse skall ske, utifrån tillgängligt underlag bedöma om det funnits hinder mot äktenskapet.

5 kap. Äktenskapsskillnad

5 § *En make som har tvingats att ingå äktenskapet eller som har ingått äktenskapet före 18 års ålder utan behörig myndighets tillstånd har rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller partner i ett registrerat partnerskap och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst.*

Föreligger tvegifte, har var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om partnerskap registrerats trots att någon av parterna då var gift.

I fall som avses i första stycket kan talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare. *Åklagaren får inhämta yttrande om den som ingått äktenskap före 18 års ålder från socialnämnden i den kommun där personen är folkbokförd eller, om personen inte är folkbokförd här i landet, i den kommun där han eller hon vistas.*

Paragrafen innehåller sedan tidigare bestämmelser om äktenskapsskillnad utan föregående betänketid i fall då äktenskapet har ingåtts i strid mot ett icke dispensabelt äktenskapshinder.

Genom de föreslagna ändringarna i första stycket förs även åsidosättande av äktenskapshindret beträffande ålder och åsidosättande av den grundläggande förutsättningen frivillighet in

som grunder för äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Övervägandena finns i avsnitt 10.

En underårigs äktenskap skall kunna upplösas omedelbart om tillstånd från behörig myndighet att gifta sig före 18 års ålder saknats. Av bestämmelsens lydelse följer att den är tillämplig även efter att maken i fråga fyllt 18 år.

I fråga om äktenskap som ingåtts under tvång eller av underårig kan talan om omedelbar äktenskapsskillnad föras av den tvingade respektive den som varit underårig. I övriga fall kan talan föras av var och en av makarna. För båda grupperna gäller också att allmän åklagare kan föra talan.

Åklagarens bedömning av om talan skall föras beträffande äktenskap ingånget av underårig får göras med beaktande av hur sannolikt det är att ett tillstånd till äktenskapet hade meddelats om den underårige hade ansökt om det. Åklagaren måste också överväga vilka negativa konsekvenser en framtvingad upplösning av äktenskapet kan få för de personer som berörs av det. Upplösning skall eftersträvas om det är påkallat av omsorg om den enskilde eller om det från allmän synpunkt framstår som stötande att låta äktenskapet bestå (jfr beträffande förutsättningarna för talan i de fall det i dag är möjligt prop. 1973:32 s. 118 och 144).

Åklagarens avgörande av om talan skall föras sker således efter en lämplighetsprövning. Den domstol som skall pröva en sådan talan skall dock inte göra en lämplighetsprövning motsvarande åklagarens, utan har endast att pröva om de i paragrafen angivna grunderna för äktenskapsskillnad utan föregående betänketid föreligger (jfr prop. 1973:32 s 312 och 329 f.).

Frågan om åklagaren skall föra talan när underårig ingått äktenskap utan tillstånd kan aktualiseras genom en underrättelse från skattemyndigheten (se den föreslagna bestämmelsen i 4 kap. 8 §), men även i annat sammanhang, exempelvis i samband med en utredning om brott eller ett ärende om besöksförbud.

Beviskravet i frågan om äktenskapet tillkommit under tvång bör inte sättas alltför högt. För att beaktas bör tvånget ha varit av sådan karaktär att det kan antas ha utgjort straffbar handling.

I de fall där det skulle kunna bli aktuellt att tillämpa bestämmelsen torde det normalt ha gjorts en polisanmälan. Har förundersökning inletts kan uppgifter från den utgöra underlag för bedömningen.

Åklagarens möjlighet att föra talan i dessa fall kan utnyttjas exempelvis om det i samband med en förundersökning framkommer att en kvinna har ingått äktenskap under tvång och vill skilja sig, men av rädsla inte själv vågar agera för att upplösa äktenskapet.

Om någon ingått äktenskap före 18 års ålder får åklagaren till underlag för bedömningen inhämta yttrande från socialnämnden. Ett sådant yttrande bör till sitt innehåll i huvudsak motsvara det yttrande som lämnas av socialnämnden till länsstyrelsen i ett ärende om dispens från ålderskravet.

Bestämmelsen tar sikte på äktenskap som är ingångna genom vigsel inför svensk myndighet. Om makarna har tillräckligt stark anknytning till Sverige kan den dock tillämpas även beträffande ett äktenskap som har ingåtts i utlandet enligt utländsk lag (SOU 1987:18 s 193). Liksom i fråga om ett svenskt äktenskap ingånget av den som är under 18 år gäller då att äktenskaps-skillnad utan betänketid kan meddelas om tillstånd att göra undantag från gällande ålderskrav inte har lämnats av behörig myndighet. Detta förutsätter dock att det är fråga om ett äktenskap som erkänns här (jfr den föreslagna bestämmelsen i 1 kap. 8 a § 1904 års lag).

Bestämmelsen är på grund av hänvisning i 2 kap. 2 § partnerskapslagen tillämplig även i fråga om upplösning av ett registrerat partnerskap.

15 kap. Ärenden om äktenskaps ingående

1 § *En ansökan om tillstånd till äktenskap enligt 2 kap. 1 § eller 3 § prövas av länsstyrelse i län där en sökande är folkbokförd. Saknas sådan behörig länsstyrelse prövas ansökan av Länsstyrelsen i Stockholms län.*

I ärenden som rör underårig skall länsstyrelsen bereda den underåriges vårdnadshavare tillfälle att yttra sig, om det kan ske. Yttrande

skall också inhämtas från socialnämnden i den kommun där den underårige är folkbokförd eller, om den underårige inte är folkbokförd här i landet, i den kommun där hon eller han vistas. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som skall lämna yttrande. I ärenden som rör halvsyskon skall länsstyrelsen inhämta yttrande från Socialstyrelsen.

Ett beslut att tillåta underårig att ingå äktenskap får överklagas av den underåriges vårdnadshavare.

Av bestämmelsen kan utläsas vilken länsstyrelse som är behörig att pröva en ansökan om dispens. Till skillnad mot nuvarande ordning anknyter behörigheten enligt förslaget till sökandens folkbokföringsort. Den motsvarar vad som gäller enligt 3 kap. 1 § äktenskapsbalken om behörig skattemyndighet i fråga om hindersprövningen. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.

Enligt bestämmelsen är det för en länsstyrelses behörighet tillräckligt att en sökande är folkbokförd i länet. Om halvsyskon eller två underåriga som vill gifta sig med varandra är folkbokförda inom olika län innebär det att de kan välja att ansöka om tillstånd hos endera av två länsstyrelser.

I det fall inget av halvsyskonen är folkbokförd i Sverige prövas tillståndsfrågan av Länsstyrelsen i Stockholms län. Samma sak gäller för en underårig som inte är folkbokförd i Sverige.

De som inte skall vara folkbokförda i landet och som alltså hänvisas till Länsstyrelsen i Stockholms län kan vara exempelvis turister, asylsökande eller personer som arbetar eller studerar här en kortare tid.

Behörighetsreglerna innebär att tillståndsfrågan i samtliga fall kommer att prövas av länsstyrelse. Det medför att samtliga överklaganden av ett beslut i en tillståndsfråga av detta slag med tillämpning av 15 kap. 4 § skall prövas av länsrätt.

I ärende som rör underårig skall länsstyrelsen inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd eller, om sökanden inte är folkbokförd här i landet,

i den kommun där hon eller han vistas. Socialnämnden har en viktig roll när det gäller att utreda de faktiska förhållandena av betydelse i ärendet, framförallt genom samtal med den underårige och vårdnadshavarna. Eftersom det skall bedömas om den underårige är utsatt för påtryckningar kan det vara viktigt att hålla samtal med de berörda personerna både enskilt och gemensamt. Vistas den underårige, vårdnadshavarna eller den tilltänkte maken i annan kommun än den där den underårige är folkbokförd får det förutsättas att den socialnämnd som yttrar sig i utredningen tar kontakt med socialnämnden i den andra kommunen. I det fall den unge nyligen flyttat från en kommun till en annan får det förutsättas att socialnämnden i den tidigare hemkommunen kontaktas. En annan socialnämnd är skyldig att – utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100) – lämna upplysningar på begäran. Detta innebär att s.k. socialtjänstsekretess inte hindrar att uppgifter lämnas till den socialnämnd som har att yttra sig (se 14 kap. 1 § sekretesslagen).

Om den underårige inte är folkbokförd här i landet och vistas utomlands finns det ingen socialnämnd att inhämta yttrande från. Motsvarande utredning får då inhämtas på annat sätt. I vissa fall har den underårige ansökt om uppehållstillstånd i Sverige och i ett sådant ärende kan förhållanden av betydelse för dispensfrågan redan ha varit föremål för utredning (jfr SOU 2002:13 s. 154 f.). I vissa fall kan det vara svårt att få fram tillförlitliga uppgifter. Ansvaret för att komplettera utredningen får då bäras av sökanden. Om brister i underlaget medför att det är svårt att bedöma om det finns skäl till undantag från ålderskravet kan den underårige inte räkna med att få något tillstånd.

Det kan tänkas att den underårige i ärendet presenterar ett tillstånd att ingå äktenskap som har meddelats i ett land där den underårige är medborgare eller har hemvist. Ett sådant beslut får bedömas efter sitt sakliga innehåll och befriar inte länsstyrelsen från ansvaret att utifrån tillämpliga svenska bedömningsnormer göra en självständig bedömning av frågan.

I ett ärende som rör halvsyskon skall länsstyrelsen inhämta yttrande från Socialstyrelsen som underlag för bedömningen av den arvsbiologiska risken vid föräldraskap i det konkret föreliggande fallet. Underlaget för bedömningen av de relevanta familjeförhållandena får länsstyrelsen inhämta från sökandena.

14.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap

1 kap. Registrering av partnerskap

3 § Registrering får inte ske beträffande den som är under 18 år eller dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon.

Registrering får inte heller ske beträffande halvsyskon utan tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 § äktenskapsbalken.

Registrering får inte ske av den som är gift eller som redan är registrerad partner.

Rätten till registrering av ett partnerskap prövas enligt svensk lag.

Genom hänvisningen till 15 kap. 1 § äktenskapsbalken blir instansordningen för prövningen densamma som den i fråga om dispens till äktenskap mellan halvsyskon. Länsstyrelse skall därmed pröva ärendena och överklagande kan ske till allmän förvaltningsdomstol. Överväganden finns i avsnitt 8.4.

Vid prövningen får det göras motsvarande etiska överväganden som det görs vid en prövning för ingående av äktenskap mellan halvsyskon. Något yttrande från Socialstyrelsen behöver inte inhämtas i dessa ärenden.

14.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

1 kap. Om äktenskaps ingående

1 § *Vill en kvinna och en man ingå äktenskap inför en svensk myndighet skall det prövas om det finns något hinder mot äktenskapet enligt svensk lag.*

Om varken kvinnan eller mannen är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige skall det dessutom prövas att var och en av dem har rätt att ingå äktenskapet enligt lagen i en stat där hon respektive han antingen är medborgare eller har hemvist. Om båda begär det och det finns särskilda skäl får dock prövningen ske med tillämpning av enbart svensk lag även i sådant fall.

I paragrafens första stycke ges den grundläggande regel som innebär att det vid svenska myndigheters hindersprövning för vigsel inför svensk myndighet alltid skall prövas om det finns hinder mot äktenskapet enligt svensk lag. Överväganden finns i avsnitt 7 och 8.1.

Det bör i anslutning till den svenska lagvalsregeln noteras att en svensk vigsel på grund av 1931 års konvention i vissa fall kan ske efter hindersprövning i annat nordiskt land. Enligt vilken lag rätten att ingå äktenskap då prövas bestäms av de lagvalsregler som finns i det landet. För parter som är medborgare i nordiskt land är det i konventionen bestämt vilka lagvalsregler som skall gälla.

I sak innebär det obligatoriska beaktandet av svensk lag att hindren för äktenskap före 18 års ålder utan tillstånd och mellan halvsyskon utan tillstånd får betydelse i en del fall där äktenskap med dagens regler är möjliga. Utländska medborgare som i dag inte kan gifta sig på grund av ett hinder i den nationella lagen utan motsvarighet i svensk lag kan gifta sig med stöd av huvudregeln om de inte träffas av tilläggsregeln i paragrafens andra stycke.

Med minskad tillämpning av utländsk rätt vidindersprövningen ökar behovet av att parterna i samband medindersprövningen informeras om riskerna för att äktenskapet inte kommer att erkännas i ett annat land som parterna har anknytning till.

I *andra stycket* tilläggs att även utländsk lag skall beaktas om varken kvinnan eller mannen har anknytning till Sverige genom medborgarskap eller hemvist. Undantag görs dock för de fall där det finns särskilda skäl att inte beakta utländsk lag. Överväganden finns i avsnitt 8.2.

Prövningen av äktenskapshindren enligt utländsk rätt är individuell. Den som har hemvist och medborgarskap i olika stater eller flera medborgarskap har möjlighet att välja enligt vilken stats lag prövningen skall göras.

Vad som avses med hemvist framgår av lagens 7 kap. 2 §. Det krävs inte att hemvistet har varat en viss tid. Statslösa personer med hemvist i Sverige jämställs med svenska medborgare (se 7 kap. 3 §).

Vid bedömningen av om särskilda skäl för undantag finns bör det göras motsvarande överväganden som i ärendena om dispens enligt nuvarande 1 kap. 2 § 3 st. i 1904 års lag.

I förarbetena till dispensregeln nämns några exempel på undantagssituationer då det kan finnas behov av dispens (prop. 1973:158 s. 97 f.). Ett fall är att det är svårt eller omöjligt att fastställa innehållet i viss utländsk lag med avseende på förutsättningarna för äktenskaps ingående. Ett annat är att en utländsk medborgare önskar ingå äktenskap inför svensk myndighet men hindras av en bestämmelse i medborgarskapslandets lag som visserligen inte kan sägas strida mot svensk ordre public men som det ändå kan vara tveksamt om vi bör upprätthålla. Ett tredje fall är att det för asylsökande ibland kan finnas betänkligheter mot att från myndighet i det land vars lag skall tillämpas inhämta ett tillstånd som krävs.

Ömmande omständigheter, t.ex. graviditet eller en för den enskilde pressande social situation, kan i sådana och liknande fall

tala för att rätten att ingå äktenskap skall få prövas enligt enbart svensk lag.

Den enskildes intresse av att ingå äktenskap inför svensk myndighet och anknytningen till Sverige får vägas mot risken för att sökanden utnyttjar svensk vigsel som ett sätt att kringgå äktenskapshinder i annat lands lag och för att äktenskapet inte kommer att erkännas i ett land som sökanden har starkare anknytning till.

Av regelns utformning följer att tillämpningen skall vara restriktiv. Undantag skall göras endast i de fall det med beaktande av samtliga omständigheter framstår som särskilt motiverat.

8 a § *Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige 1) om det har ingåtts under tvång eller 2) om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige. Detta gäller dock inte om det finns särskilda skäl att erkänna äktenskapet.*

Den föreslagna bestämmelsen är ny. Övervägandena finns i avsnitt 9.

Genom bestämmelsen görs vid sidan av det mer allmänna förbehållet för ordre public ett preciserat undantag från den grundläggande principen om erkännande av utländska äktenskap.

Undantaget omfattar både äktenskap som ingåtts i Sverige inför utländsk vigselförrättare (6 §) och äktenskap som ingåtts i utlandet enligt utländsk rätt (7 §).

Kravet på anknytning till Sverige tar endast sikte på det fall att det skulle ha funnits hinder mot en svensk vigsel och gäller alltså inte tvångsäktenskap. Anknytningen skall ha funnits vid den tidpunkt då äktenskapet ingicks och likaså skall frågan om hindren enligt svensk lag bedömas utifrån förhållandena vid den tidpunkten. Anknytningen skall ha bestått i svenskt medborgarskap eller svenskt hemvist för åtminstone en av makarna.

Anknytningen motsvarar den som enligt 1 § medför att enbart svensk lag tillämpas vid hindersprövning för svensk vigsel.

I praktiken kommer frågan om erkännande av ett utländskt äktenskap i första hand upp då en uppgift om äktenskap skall föras in i folkbokföringsregistret. Bedömningen av om det finns materiell grund för att vägra erkännande får göras med ledning av de uppgifter som då är tillgängliga. Det lär ofta inte vara möjligt att avgöra om det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag på annan grund än underårighet eller ett redan tidigare ingånget äktenskap. Skattemyndighetens bedömning tar endast sikte på registreringen och är inte bindande för hur frågan om erkännande skall bedömas i andra sammanhang.

Frågan om äktenskapet ingåtts under tvång kan inte bedömas med mindre det finns en uppgift från ena maken om att så är fallet. Om inget talar emot det är utgångspunkten givetvis att ett äktenskap har ingåtts av parternas fria vilja. Det bör alltså inte utan särskild anledning undersökas vilken inställning en make har i frågan.

Väcks frågan bör kravet på den utredning som behövs för att myndigheten skall utgå från att äktenskapet har tillkommit under tvång inte ställas alltför högt. Exempelvis bör konkreta och preciserade uppgifter som lämnats under en inledd förundersökning kunna utgöra underlag för en bedömning av om tvång förekommit. För att beaktas bör tvånget ha varit av sådan karaktär att det kan antas att det skulle ha utgjort straffbar handling enligt svensk lag.

Med stöd av bestämmelsen i sista meningen är det möjligt att vid tillämpningen göra undantag från regeln om vägrat erkännande om det finns särskilda skäl för det.

Situationen kan i vissa enskilda fall tänkas vara sådan att det inte framstår som rimligt att vägra erkännande.

Som exempel på fall där undantag bör kunna göras kan nämnas de där ett tvegifte följts av att det tidigare ingångna äktenskapet upplösts, de där frågan om erkännande blir aktuell lång tid efter vigseln och ett vägrat erkännande skulle få allvarliga

negativa konsekvenser för parterna samt de där kvinnan och mannen har barn och det inte skulle vara förenligt med barnens bästa att neka erkännande

Behov av att göra undantag kan också finnas i fall då det skulle ha funnits möjlighet till dispens från ett äktenskapshinder i svensk lag. Om det visas att äktenskapet ingåtts med stöd av dispens av en utländsk myndighet efter en prövning som motsvarar den som görs enligt svensk rätt eller att omständigheterna varit sådana att det är sannolikt att dispens skulle ha meddelats av svensk myndighet bör det vara möjligt att erkänna äktenskapet.

Bestämmelsen blir på grund av hänvisningen i 1 kap. 9 § partnerskapslagen tillämplig även i fråga om partnerskap registrerade av utländsk myndighet.

Ett äktenskap eller partnerskap som inte nekas erkännande med stöd av bestämmelsen kan fortfarande nekas erkännande med stöd av det allmänna förbehållet för ordre public i 7 kap. 4 § 1904 års lag.

14.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom annat trossamfund än Svenska kyrkan

3 § Om Kammarkollegiet finner att ett trossamfund som fått tillstånd att förrätta vigsel inte längre uppfyller kraven enligt 1 §, skall Kammarkollegiet återkalla tillståndet.

Uppfyller en vigselförrättare inte längre kraven enligt 2 § andra stycket eller missköter vigselförrättaren sin uppgift, skall Kammarkollegiet återkalla förordnandet att vara vigselförrättare. *I samband med en sådan återkallelse skall Kammarkollegiet utreda om det finns grund för att enligt första stycket återkalla samfundets tillstånd att förrätta vigsel.*

Ett förordnande att vara vigselförrättare skall återkallas av Kammarkollegiet, om samfundet begär det.

Om en vigselförrättare avlider, skall samfundet snarast anmäla detta till Kammarkollegiet.

Överväganden finns i avsnitt 11.2.

I paragrafen anges i vilka fall ett samfunds vigselrätt skall återkallas och i vilka fall en vigselförrättares förordnande skall återkallas. I sin nuvarande lydelse innehåller paragrafen inga bestämmelser om förfarandet vid prövningen av sådana frågor.

Tillägget till andra stycket innebär att Kammarkollegiet alltid skall pröva om ett samfund skall få behålla sitt vigsel tillstånd när en av samfundets vigselförrättare gjort sig skyldig till en så allvarlig försummelse att förordnandet återkallats. Föreskriften innebär också att Kammarkollegiet skall göra en särskild utredning av frågan om det inte redan finns underlag för att bedöma den i ärendet om återkallelse av vigselförrättarens förordnande.

Vad utredningen skall bestå i är inte reglerat. Enbart en uppgift från samfundet om att dess vigselförrättare har blivit upplysta om sina skyldigheter och kommer att iaktta dessa är dock inte tillräckligt som underlag. Samfundet bör bl.a. lämna en redogörelse för vilka åtgärder från samfundets sida som skulle ha kunnat förhindra försummelsen och vilka förebyggande åtgärder som planeras. Viktigt är också att det finns en så utförlig beskrivning av aktuella förhållanden inom samfundet att det är möjligt att avgöra om dess organisation har förmåga att sörja för att vigselförrättarna följer gällande regler. I princip bör utredningen vid omprövningen av tillståndet kunna göras lika ingående som då tillstånd beviljas om Kammarkollegiet bedömer att det är nödvändigt.

14.5 Förslaget till förordning om ändring i kungörelsen (1973:950) om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat

1 § Vill någon ingå äktenskap inför svensk myndighet och skall hans rätt att ingå äktenskap prövas *även* enligt lagen i främmande stat, gäller *utöver äktenskapsbalkens bestämmelser* vad som sägs nedan.

Överväganden finns i avsnitt 8.3.

Lagvalsreglerna är för närvarande utformade så att det för en och samma person aldrig prövas om det finns äktenskapshinder enligt mer än en stats lag. Med den föreslagna nya ordningen kommer hindersprövningen i vissa fall att göras med tillämpning av mer än en lag. Kungörelsen avser i sin nuvarande lydelse endast det fall att prövningen sker enligt enbart utländsk lag.

Genom den ändrade lydelsen klargörs att äktenskapsbalkens bestämmelser angående utredningen alltid är tillämpliga vid hindersprövning som utförs av svensk myndighet och att kungörelsens bestämmelser kompletterar dessa när även ett annat lands lag skall tillämpas. De i 3 § upptagna föreskrifterna har upphävts då de har sin motsvarighet i 3 kap. 3 § äktenskapsbalken.

Att hindersprövning för svensk vigsel i vissa fall kan ske av myndighet i annat nordiskt land följer av 2 § förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap. Kungörelsens bestämmelser avser inte utredningen i sådana fall (jfr 7 kap. 5 § 1904 års lag). Omvänt kan dock bestämmelserna i vissa fall bli tillämpade vid hindersprövning av svensk myndighet för vigsel i något annat nordiskt land på grund av den nämnda regeln i 1931 års förordning.

2 § Vid hindersprövningen skall sökanden *visa upp* antingen

1. intyg av behörig myndighet i den främmande staten att *det inte finns* hinder mot äktenskapet enligt dess lag, eller
2. a) intyg av *behörig myndighet i den främmande staten om* vilka hinder som *föreskrivs i dess lag*,
b) om sökanden varken är eller skall vara folkbokförd här i riket, det intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet som han kan anskaffa, samt
c) om enligt den främmande statens lag gäller att myndighets tillstånd, annans samtycke, läkarintyg, bodelning efter föregående äktenskap, iakttagande av väntetid eller *liknande krävs* för rätt att ingå äktenskapet, bevis att sådant villkor är uppfyllt.

Har intyg som enligt denna paragraf åberopas till styrkande av hinderslöshet utfärdats av annan utländsk myndighet än här i riket anställd diplomatisk eller konsulär tjänsteman, kan den som verkställer hindersprövningen begära bevis om myndighetens behörighet. Sådant bevis skall vara utfärdat av tjänsteman som nyss sagts eller av svensk diplomatisk eller konsulär tjänsteman.

Bestämmelserna i paragrafen erbjuder två alternativa vägar att styrka sin rätt att ingå äktenskap enligt annat lands lag; antingen ett intyg om bedömningen av frågan från myndighet i den andra staten eller ett underlag som gör det möjligt för den svenska myndigheten att göra bedömningen. För det senare alternativet har möjligheten att från Utrikesdepartementet få ett intyg om äktenskapshindren i den andra statens lag tagits bort. Föreskriften i nuvarande 4 § om avgift för sådant intyg finns följaktligen inte heller kvar.

I praktiken torde det inte alltid vara nödvändigt att presentera ett intyg av detta slag eftersom myndigheten som gör hindersprövningen kan ha kännedom om det aktuella innehållet i tillämplig utländsk rätt i följd av handläggningen av andra ärenden.